Behavioural and Societal Sciences
Eemsgolaan 3
9727 DW Groningen
Postbus 1416
9701 BK Groningen

www.tno.nl

T +31 88 866 70 00
F +31 88 866 77 57
infodesk@tno.nl

TNO-rapport

35610

Programma Digitale Agenda Fryslân

Op weg naar een succesvol programma voor maatschappelijk welzijn; een Tûke Mienskip

Datum	30 januari 2012
Auteur(s)	
Exemplaarnummer	1
Oplage	10
Aantal pagina's	49 (incl. bijlagen)
Aantal bijlagen	
Opdrachtgever	Provincie Fryslân
Projectnaam	Digitale Agenda Fryslan
Projectnummer	055.01370

Alle rechten voorbehouden.
Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, foto-kopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van TNO.

Indien dit rapport in opdracht werd uitgebracht, wordt voor de rechten en verplichtingen van opdrachtgever en opdrachtnemer verwezen naar de Algemene Voorwaarden voor opdrachten aan TNO, dan wel de betreffende terzake tussen de partijen gesloten overeenkomst.
Het ter inzage geven van het TNO-rapport aan direct belang-hebbenden is toegestaan.

© 2012 TNO

Inhoudsopgave

1 Inleiding 3
1.1 Resultaat: 5

2 Wat is de Digitale Agenda Fryslân? 6
2.1 De Digitale Agenda Fryslân- 5 Kern-elementen: 7

3 Aanpak en lessen 10
3.1 Voorbereiding 10
3.2 Inventarisatie; Verwerven projectenset per thema 11
3.3 Analyseren; 13
3.4 Synthese; 13
3.5 Conclusies en Oplevering 15

4 Resultaten 16
4.1 Maatschappelijke behoeftes 16
4.2 Projecten 17

5 Proeftuinprojecten 23
5.1 Case: Selfsupporting Communities 23
5.2 Case: Inclusieve wijken 25
5.3 Case: Onbereikbaar Fryslân 27
5.4 Case: De Friese Erfgoed Hub 29
5.5 Case: Duurzame Veehouderij 32
5.6 Proeftuinprojecten en de DAF 33

6 Conclusies en aanbevelingen 35
6.1 Overheidstaken voor maximaal maatschappelijk rendement 35
6.2 Rolopvatting 38
6.3 Besturing van het programma 39
6.4 Sosjale ûndernimmers ferbining: bestendigen van nieuwe manier van samenwerken 40
6.5 Tot slot 40

7 Bijlage 42
7.1 Werkwijze Reflectieve Monitoring 42
7.2 vervolgstappen 42
7.3 Voorstel combineren platform duurzame dorpen met andere platforms 43
7.4 Intentieverklaring Topsector creatieve industrie 46

8 Ondertekening 49

1 Inleiding

De leefbaarheid die Fryslân zo kenmerkt, staat onder druk. Demografische veranderingen, financieel-economische ontwikkelingen en een toenemend ecologisch bewustzijn, maken dat het huidige hoogwaardige leefklimaat niet zondermeer te handhaven is. Ook in Fryslân vindt daarnaast een autonome transformatie plaats naar een meer en meer op kennis, informatie en data gebaseerde netwerksamenleving die vraagt om nieuwe, andere manieren van (samen)werken en leven.

Met de Digitale Agenda Fryslân (DAF) wordt aan de goede kwaliteit van leven en bedrijvigheid in Fryslân een nieuwe impuls gegeven, geredeneerd vanuit de intrinsiek gevoelde uitdagingen in de samenleving. Hiervoor zijn (beleids)visies alleen niet voldoende. Dat geldt ook voor losse projecten en initiatieven zonder samenhang, richting of context. De kunst is daarom, middels een gestructureerde aanpak, visie te koppelen aan (maatschappelijk) ondernemerschap, energie en behoefte die deze transformaties concreet vorm geven, en welke duurzaam bijdragen aan versterking van economie en welzijn. De DAF biedt deze context en zorgt er voor dat digitalisering als rode draad optimaal wordt gebruikt om de noodzakelijke verbindingen te leggen.

Dit document bevat een rapportage over de gevolgde aanpak bij het ontwikkelen van de Digitale Agenda Fryslân. We beschrijven ‘de oogst’ aan maatschappelijke initiatieven ter verbetering van welzijn. Daarbij gaan we in op de individuele karakteristieken van -en verbindingsmogelijkheden tussen- initiatieven, rollen en coalities van initiatiefnemers en in het bijzonder de overheid. De lessen die daar uit gedestilleerd zijn, alsmede conclusies over de uitkomsten en adviezen over het vervolg, vormen het besluit van dit document.

Maar nu eerst verder over de digitale agenda in de Europese context.

Europese Digitale Agenda en Smart Specialisation
In het overall “Europe 2020’ beleidsplan staat ”smart, inclusive en sustainable growth” centraal.
De Digitale Agenda Europa (DAE) van Kroes en de Smart Specialisation strategie zoals deze is geformuleerd voor het Europese regio beleid, zijn belangrijke hoekstenen om de doelstellingen van Europe 2020 te helpen realiseren. De DAE is een document op hoofdlijnen en geeft aan hoe digitalisering stevige impulsen kan geven ter verhoging van de Europese welvaart en welzijn. Smart specialisation is daarbij een strategie waarbij zowel Europees als regionaal optimaal gebruikt gemaakt wordt van de bestaande regionale diversiteit en beschikbare middelen op elkaar kunnen worden afgestemd. Voor de EU is het echter lastig om voor individuele burgers en bedrijven tot voor hen merkbare veranderingen te komen. Daarvoor zijn de cultuurverschillen te groot en het ontwikkelingstempo te divers. Hierdoor komt een sterke focus te liggen op regionalisatie van dit beleid waarbij de volgende uitdagingen kunnen worden geformuleerd:

- Hoe kunnen we vernieuwen, verbeteren, veranderen en verbinden in een tijd van toenemende financiële schaarste, sociale complexiteit en economische volatiliteit?

- Kan een nieuw model van maatschappelijke ontwikkeling en welzijn ontstaan door beter gebruik te maken van digitalisering, creativiteit en (in)formele structuren in het maatschappelijk middenveld?
- Kan hiermee tevens een werkbare invulling gegeven worden aan een model dat op pragmatische manier helpt beleidsdoelen op diverse maatschappelijke terreinen te realiseren?

De Friese aanpak!
De DAF is niet een simpele één op één doorvertaling van Europees beleid naar de provincie. In tegendeel! De DAF neemt nadrukkelijk de eigen sociaal-economische ontwikkelingen en doelstellingen als uitgangspunt, waarbij pas in 2de instantie zal worden gekeken hoe deze activiteiten versterkt kunnen worden door nationale en Europese kaders en doelstellingen. Dit betekent dan ook nadrukkelijk dat niet de technologie (ICT, internet, data etc) centraal staat, maar dat deze volgt uit de geformuleerde ambities en behoefte op cultureel, sociaal en economisch vlak.
Met de DAF geeft Fryslân daarmee op eigen wijze hier een pragmatische invulling aan waarbij tastbare verbeteringen gerealiseerd kunnen worden vanuit de eigen behoefte en waarbij sociale en economische verbanden door organisaties en mensen zelf kunnen worden vorm gegeven. Door bij deze activiteiten en initiatieven volop gebruik te maken van de kracht die digitalisering biedt en ze ook met elkaar te verbinden door de ontwikkeling van de DAF als “Lokale Digitale Agenda”, leidt dit tot een nieuwe aanpak van integrale regionale ontwikkeling, waarbij het geheel meer is dan de losse delen.

De Provincie Fryslân wil als initiatiefnemer op een open en transparante wijze komen tot een programma voor concretisering van de Digitale Agenda Fryslân. Aan de DAF wordt daarom door en met alle stakeholders vorm en invulling gegeven. Stakeholders zijn daarbij partijen die ook bij de verdere uitvoering en invulling van de DAF zelf bereid zijn “eigenaarschap” nemen en naar vermogen een bijdrage leveren passend bij hun eigen missie en doelstellingen. Dit stelt de provincie op haar beurt in staat om zich te concentreren op de eigen faciliterende taken en (beleids)activiteiten.

De inzet van het Friese spoor leidt tot een concept-Programmaplan Digitale Agenda Fryslân eind 2011. Het programma bevat een aantal cross-sectorale projecten met dusdanige stuwkracht dat ze een significante en bestendige werking hebben op het maatschappelijk welzijn in de provincie. Daartoe zijn in het najaar een vijftal workshops georganiseerd op breed geformuleerde thema’s (Liveability, Bio-based Society, Cultuur en Creativiteit, Water en Landschap en duurzaamheid) om ook door sectoren heen te kunnen breken en nieuwe verbindingen te kunnen leggen Doel hiervan was de actoren en stakeholders zo veel mogelijk zelf en samen te laten nadenken over wat maatschappelijke digitalisering voor kansen biedt voor de eigen sector, maar ook welke kansen er benut kunnen worden in het cross-sectorale domein, vanuit samenwerking met actoren uit andere sectoren. Deze gesprekken en het eigen initiatief uit de sectoren dat uit dit proces voortvloeide vormde de basis voor een maatschappelijk breed gedragen actieplan. Het DAF team heeft daarbij nauw samengewerkt met de dossierhoudende provinciale collega’s, die overzicht hebben over hun respectievelijke sector en verbinding hebben met de daarop functionerende netwerken.

Daarbij heeft de Provincie Fryslân aan TNO gevraagd om bij dit proces: a. de programma coördinatie te doen, b. kennis over methodes en inhoud te leveren en c. ondersteuning in uitvoering en sturing te leveren.

De centrale vragen van het huidig project waren:

- Hoe kan het idee van de DAF zo worden toegepast dat het herkenbaar, uitvoerbaar, toekomstbestendig en inspirerend is?
- Hoe kunnen initiatieven vanuit netwerken, organisaties of zelfs individuen ten behoeve van welvaart en welzijn middels digitalisering zodanig worden gestimuleerd, ondersteund, versterkt en verbonden dat ze uit kunnen groeien tot structurele, significante ontwikkelingen die elkaar een context bieden en behoefte georiënteerde interactie wordt bevorderd?
- Hoe kunnen de initiatieven zo worden vormgegeven en gecommuniceerd dat de Europese commissie en nationale overheid in staat worden gesteld optimale medewerking en ondersteuning te verlenen?

1.1 Resultaat:

Het opleveren van een programmaplan Digitale Agenda Fryslân met thematische projectensets die flinke maatschappelijke impact hebben en maatschappelijk breed gedragen worden.
Resultaat 1: omvat een professioneel en uitvoeringsgereed programmaplan dat realistische, innovatieve projecten bevat, waarbij maatschappelijke partners geheel of voor een aanmerkelijk aandeel in de uitvoering participeren.
Resultaat 2: omvat een beschrijving van TNO van de generieke publieke (ICT) voorzieningen, nodig om dit programma van maatschappelijke digitaliseringsprojecten uit te kunnen voeren.

Dit rapport geeft een overzicht van de gevolgde werkwijze en de resultaten. De resultaten worden geanalyseerd en voorzien van adviezen voor initiatiefnemers. Ten slotte geeft het stuk adviezen aan de provincie over diens rol en mogelijke actiepunten om de DAF verder te helpen.

2 Wat is de Digitale Agenda Fryslân?

Onze samenleving transformeert momenteel naar een kennis en informatie gedreven, genetwerkte samenleving. Hierdoor verliezen bestaande institutionele arrangementen op het terrein van financiën, bestuur en politiek aan effectiviteit. Maatschappelijke zekerheden als zorg, huisvesting, werk, leefbaarheid en onderwijs staan onder druk in een mate die ervaren wordt als een crisissituatie. Werkwijzen en oplossingen van weleer verliezen draagvlak en steeds meer groeit het besef en het gevoel van urgentie dat andere oplossingen en manieren van organiseren nodig zijn om weer effectief de grote maatschappelijke uitdagingen het hoofd te kunnen bieden. Kortom: we moeten veranderen om ons welzijn voor de toekomst zeker te stellen.
Deze maatschappelijke vernieuwing en ontwikkeling gericht op welzijn is goed mogelijk, maar in een informatiemaatschappij ondenkbaar zonder de inzet van digitalisering, creativiteit en het bouwen van cross-sectorale samenwerkingsnetwerken in de samenleving. Dat bereiken we bovendien door de Europese doelen voor regionale ontwikkeling en de visie van de Europese Digitale Agenda te verbinden aan lokale programma's voor maatschappelijke transformatie met behulp van digitalisering. Deze Lokale Digitale Agenda's zullen een belangrijke rol spelen in het kanaliseren, vormgeven en verbinden van maatschappelijke ambities die leiden tot echte sociale en economische transformaties.
De Digitale Agenda Fryslân is zo'n lokale digitale agenda, maar zoals reeds eerder gezegd geen één op één doorvertaling van de Europese of Nederlandse versie.

De DAF
Ook in Fryslân vindt een autonome transformatie plaats naar een meer en meer op kennis, informatie en data gebaseerde netwerksamenleving die vraagt om nieuwe, andere manieren van (samen)werken en leven. Met de Digitale Agenda Fryslân wordt op initiatief van de provincie aan deze uitdagingen verder vorm gegeven.
De DAF is daarmee voor de overheid een beleidsinstrument dat enerzijds helpt bij een meer integrale aanpak rondom realisatie van diverse beleidsdoelen, maar ook om de vorderingen en impact daarop te volgen. Daarnaast biedt de DAF een context om de dialoog aan te gaan met de samenleving en zo vorm te geven aan een meer faciliterende rol waarbij minder wordt gestuurd op controle, maar meer op betrokkenheid en eigen verantwoordelijkheid.

De DAF heeft als doel om aan de goede kwaliteit van leven en bedrijvigheid in Fryslân een nieuwe impuls te gegeven, geredeneerd vanuit de intrinsiek gevoelde uitdagingen in de samenleving. De Digitale Agenda Fryslan is daarmee primair een programma voor sociaal economische ontwikkeling en transformatie, ondersteund door digitalisering. De DAF maakt daarbij optimaal gebruik van de inzet van digitalisering, creativiteit en cultuur om sociale innovaties te bevorderen. De DAF doet dit door:

1. Het bouwen van cross-sectorale samenwerkingsnetwerken (social grid) in de samenleving die deze ontwikkeling dragen;
2. De ontwikkeling van projecten die deze beweging katalyseren;
3. De ontwikkeling van "living labs" om te kunnen evalueren en leren.

Sociaal contract
De Provincie Fryslân wil op een open en transparante wijze komen tot een programma voor concretisering van de Digitale Agenda Fryslân.
Aan de DAF wordt daarom door en met alle stakeholders vormgegeven, die ook bij de verdere uitvoering en invulling van de DAF zelf bereid zijn “eigenaarschap” nemen en naar vermogen een bijdrage leveren passend bij hun eigen missie en doelstellingen. Dit stelt de provincie op haar beurt in staat om zich te concentreren op de eigen faciliterende taken en (beleids)activiteiten. De provincie is daarmee initiatiefnemer van de Digitale Agenda, maar niet de enige eigenaar. Dat zijn de deelnemers zelf. Daarom kan de Digitale Agenda Fryslân het beste worden beschreven als een "sociaal contract", waarin maatschappelijke partijen vanuit welbegrepen eigenbelang samenwerken om gezamenlijk doelen te bereiken die ze afzonderlijk niet of moeilijk voor elkaar krijgen. Hierbij is het wel belangrijk aan te geven hoe en op welke elementen actoren binnen de sector zelf eigenaarschap willen, kunnen en moeten nemen, en welke elementen bijvoorbeeld meer op het pad van de provincie, gemeente of andere overheid zouden moeten liggen.

Projecten als middel
Bij de DAF vormen projecten het “middel” om een proces tot transformatie op gang te brengen en de nieuw vormen van organiseren en samenwerken vorm te laten krijgen. Projecten scheppen daarbij voor elkaar een context die wordt verbonden middels de DAF. Het gebruik van digitalisering vormt daarbij de rode draad. Optimale aansluiting bij de bestaande praktijk en beleidsdoelstellingen wordt gerealiseerd door te werken volgens het principe aan-, ver- en in laatste instantie pas nieuwbouw. Deze koppeling met de bestaande budgetten en praktijken is essentieel om ontwikkelingen duurzaam te laten zijn.

Schaalbaarheid en eigenaarschap zijn twee andere gerelateerde voorwaarden voor succes. De schaalbaarheid is belangrijk om de impact in termen van sociale innovatie ook daadwerkelijk te bereiken. Aan schaalbaarheid zit nog een extra dimensie, gerelateerd aan het vraagstuk van eigenaarschap. Concepten die goed door een enkele organisatie kunnen worden gerealiseerd hebben doorgaans een redelijk eenvoudige schaalbaarheidsdynamiek. Multi-stakeholder concepten zijn per definitie complexer qua aansturing en vragen om eigenaarschap bij diverse organisaties, mogelijk verenigd in een goed functionerend “netwerk” of “platform”. Concepten die makkelijker schalen *over sectoren heen* vragen een vorm van eigenaarschap over netwerken heen op regionaal niveau. Omdat dit de eigen bevoegdheden en invloedsfeer van organisaties en sector al gauw overstijgt zal veelal een beroep gedaan worden op een vorm van overheidsbetrokkenheid. De relevantie voor sturing en focus op dit niveau vanuit de Digitale Agenda Fryslân is, gezien het effect op meerdere sectoren daardoor ook groter.

2.1 De Digitale Agenda Fryslân- 5 Kern-elementen:

- **Mindset: nieuwe “gezond verstand” principes**: Elke verandering begint met een goede instelling. De transformatie naar een meer en meer op kennis, informatie en data gebaseerde netwerksamenleving vraagt om nieuwe, andere manieren van (samen)werken en leven. Als men zich bewust is van noodzaak tot het verkennen van nieuwe paden, behoeften scherp heeft en nieuwsgierig is naar nieuwe mogelijkheden om effectiever te zijn

kan er naar gehandeld worden. Een set van nieuwe, bij de netwerksamenleving passende, “gezond verstand” principes zoals geformuleerd in het manifest van de Europese Vanguard Group vormt hiervoor een basis.[1]

– **Eigenaarschap en Mienskip**: duurzaam samenwerken. De tijd van ‘ieder voor zich en de overheid voor ons allen’ is voorbij. Duurzame veranderingen worden bereikt doordat een aantal partijen de handen ineen slaan en een gemeenschappelijk gevoeld belang dienen. Het ontwikkelen van nieuwe “mienskips” om aan deze gemeenschappelijkheid invulling te geven is essentieel. Daarbij is het absoluut noodzakelijk dat die partijen zich verbinden aan het initiatief en hun bijdrage daaraan ook daadwerkelijk vanuit een welbegrepen eigenbelang leveren. Niet vrijblijvend, maar met echt commitment.

– **Generieke (ICT) voorzieningen: cross-sectoraal verbinden:** voor elk initiatief dat een maatschappelijk doel dient -ondersteund door digitalisering- gelden een aantal basisvoorwaarden om te kunnen functioneren. Vaak zijn dit voorwaarden die de draagkracht of juridische mogelijkheden van de verschillende eigenaars zwaar op de proef stellen of te buiten gaan. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om een stabiele hoogwaardige informatie infrastructuur, beschikbaarheid van databronnen, of specifieke expertise. Dit is expliciet een terrein waar de overheid een rol in kan oppakken. Historisch de initiator van nutsvoorzieningen is het nu aan de overheid om in de huidige informatiemaatschappij de nieuwe belangrijke producten en diensten ‘ten algemene nutte’ te ondersteunen.

– **Smart specialisation: focus en complementariteit:** sociaal economische transformatie bereik je door dingen te doen. Niet door ongericht op alles wat speelt projecten te starten. Dat leidt tot ondergang in veelheid of een “death-by-pilot” Valley. Echte impact bereik je door te focussen. Om van visie tot actie te komen is een beperkte set speerpunten geënt op het profiel, de kracht, specialismen en de belangrijkste ambities van de regio een goed startpunt. Deze strategie wordt “smart specialisation” genoemd en vormt de basis van het Europese regionale innovatiebeleid voor de komende jaren. De set moet zo gekozen worden dat ze intuïtief

---

[1] New “common sense” principles (Vanguard Group Manifesto)

Be Smart
1. Back to the core: clarify the basic purpose and contribution of your enterprise
2. Knowledge is global, value is local;
3. Cooperation, collaboration and taking ownership creates value in the networked society; Identify a clear “what’s in it for us” and be transparent about the “what’s in it for me”.
4. Diversity and complementarity are the key to networked success; aligning goals results in more effectiveness;

Be Sustainable
5. Integral approaches create sustainable solutions;
6. Start thinking from needs, demand and usage. Take ownership and use ICT’s to improve, transform and connect;
7. Restore the balance between welfare, wellbeing and sustainability values;

Be Inclusive
8. Rehumanize to human scale and empower individuals;
9. Acknowledge interdependence; Act from trust to create energy and results. Acting from distrust (command & control) creates failures;
10. Real needs are not confined to sectors and true solutions are cross- and transsectoral by definition;

aansluit bij de bestaande identiteit van de regio en deze wat ‘oprekt’ in de ontwikkelrichting. Door deze speerpunten, middels de hierboven genoemde generieke voorzieningen, mienskips en mindset met elkaar te verbinden, kunnen de gekozen speepunten als krik fungeren voor een meer integrale, bredere ontwikkeling van de regio. Het specifieke regioprofiel stelt de provincie ook in staat om gericht samnenwerking te zoeken met andere (Europese regio’s die in hun profiel en expertise complementair zijn in hun expertise en kunnen helpen bij het verwezenlijken van gestelde doelen en ambities Dit voorkomt dubbelingen en het gevaar dat het wiel meerdere keren wordt uitgevonden.

– **Living labs: meten en leren**: hoe kunnen we zo snel mogelijk bewezen know how opbouwen en tegelijkertijd maatschappelijke doelstellingen bereiken? Een “learning with living labs” strategie vormt het antwoord op deze vraag. Waar een pilot zich richt op de vraag of een specifieke oplossing werkt of niet –ook wel “proof-of-concept” genoemd- is een living lab gericht op het bereiken en meten van direct effect, het verwerven van kennis over hoe dat bereikt is en het “leren” van deze inzichten.

De Digitale Agenda houdt dus in dat mensen vanuit verschillende sectoren en organisaties zich verbinden om te zoeken naar nieuwe oplossingen. Vanuit de gedachte dat nieuwe uitdagingen vragen om andere coalities en methodes. Nieuwe oplossingen waarin alle coalitiegenoten hun aandeel nemen en de overheid ’slechts’ een coalitiegenoot is. Met de uitzondering van de generieke voorzieningen en een visie op de regionale identiteit en speerpunten. Daarin kan de overheid een nieuwe (of is het hernieuwde?) rol spelen.

3 Aanpak en lessen

Om te komen tot een samenhangende set maatschappelijk relevante projecten hebben we een projectmatige aanpak gevolgd.
We doorliepen een aantal stappen: voorbereiding, inventarisatie, analyse, synthese en oplevering.
De voorbereiding bestond uit het bepalen van de aanpak, de thema's en de te betrekken partijen. De tweede stap hield in dat we gesprekken voerden met de meest relevante spelers en een 5-tal thema-workshops uitvoerden. In de derde stap, de 'crunch', zijn vervolgens de uitkomsten hiervan geanalyseerd en zijn de social fabric en generieke (ICT) voorzieningen per project gedestilleerd.
De conclusies uit de analyse per thema brachten we in de vierde stap bij elkaar. Daarbij is gekeken naar gedeelde behoefte aan faciliteiten (generic facilities) en kansen tot verdergaande integratie van initiatieven. De plannen zijn vervolgens met de initiatiefnemers besproken en zijn samengevoegd in dit document.
Van elke stap lichten we hieronder de belangrijkste elementen en lessen uit:

3.1 Voorbereiding

De start, eind augustus, van de opdracht bestond uit het formuleren van de aanpak door middel van een brainstorm en overleg met betrokkenen. Voorkeur van een ieder was om nog in 2011 een eerste opzet van de DAF op te leveren. Korte tijdlijnen dus , zeker gezien de complexiteit van het proces. Toch hebben we hier expliciet voor gekozen om de volgende twee redenen.
Ten eerste een procesmatige. De ervaring leert dat juist dit soort initiatieven, waar feitelijke sprake is van een gezamenlijke zoektocht en waarbij veel actoren en belangen een rol spelen, gebaat zijn bij snelheid, tempo en daadkracht. Deze boodschap werd door een ervaringsdeskundige uit brainport Eindhoven –een bewezen succesvol sociaal economisch programma- nogmaals bevestigd. Snelle iteraties, gecombineerd met een open en uitnodigende houding een een bewuste sturing daarbij op wat wel in plaats van wat niet kan, zijn belangrijk. Dat genereert en behoudt momentum en voorkomt mobilisatie van weerstand en eindeloos overleg vanuit gevestigde belangen en gremia. Ook zinloos gespeculeer over mogelijke uitkomsten en de wenselijkheid daarvan in een stadium dat er nog geen resultaat ligt wordt dan in de kiem gesmoord. Belangrijk hierbij is dat niet volledigheid en consensus het doel is (polderen), maar het genereren van momentum en actiegerichte betrokkenheid.
Een tweede belangrijke overweging betreft de timing. Op Europees niveau wordt gekeken naar voorbeeldprojecten voor slimme regionale ontwikkeling (smart specialisation) en living lab strategieën. Ook op nationaal niveau worden op dit moment de innovatieagenda's van de Topsectoren gevuld waarbij naarstig wordt gezocht naar publiek private samenwerkingsverbanden. Tot slot wordt ook de uitvoeringsagenda van de Nationale Digitale Agenda geformuleerd. Om deze agenda's optimaal aan te laten sluiten is verstandig het ijzer te smeden zolang het heet is en daarvoor binnen afzienbare termijn middels concretisering van de DAF settingen en proposities te vormen die hier invulling aan kunnen geven. Spoed geboden dus.

Aanbouw, verbouw nieuwbouw
We werden van verschillende kanten gewezen op het belang aan te sluiten bij bestaande initiatieven en niet te proberen het wiel opnieuw uit te vinden. Daarop ontwikkelden we het adagium: aanbouw, verbouw, nieuwbouw. Dus; streef naar aanbouw: zoveel mogelijk aansluiten bij bestaande initiatieven. Als dat niet mogelijk is kijk dan hoe initiatieven aan gepast zouden moeten worden om bij te kunnen

dragen in een samenhangende set van projecten voor maatschappelijk welzijn: verbouw. En ten slotte, als er geen initiatief bestaat of bekend is om een bepaalde wens of functie mee te vervullen, wat is dan het nieuwe initiatief dat daar invulling aan kan geven: nieuwbouw. Dit namen we op in de methodiek van de workshops.

Thema's

Na vaststelling van de aanpak in overleg met de provincie zijn vervolgens de thema's voor de DAF-workshops bepaald. Deze moesten aansluiten bij de prioriteiten die de provincie Fryslân in haar beleid heeft benoemd, maartevens herkenbare onderwerpen omvatten die onmiskenbaar passen bij de identiteit en het ontwikkelprofiel van Fryslân. De thema's moesten daarnaast de mogelijkheid bieden aan verschillende "bloedgroepen" in de samenleving om elkaar op te treffen.

We benoemden de volgende thema's:

1. **Cultuur en creativiteit**
2. **Liveability (welzijn en leefbaarheid)**
3. **Biobased development**[2]
4. **Duurzame energie**
5. **Water en landschap**

Ning

Tot slot openden we ter ondersteuning en verlenging van de dialoog in de workshops een interactieve website, een zogeheten Ning. Per slot van rekening is de gedachte achter de digitale agenda dat digitalisering dingen mogelijk maakt die in het enkel fysieke/offline tijdperk onmogelijk waren. De Ning – www.daf2020.ning.com- bevat allerlei mogelijkheden om kennis, vragen en meningen te delen. Op het moment van schrijven heeft de website 130 leden en worden er blogs gepost en links geplaatst naar actuele ontwikkelingen. het is daarmee een plek waar inderdaad, zij het nog in bescheiden mate, wordt uitgewisseld.

3.2 Inventarisatie; Verwerven projectenset per thema

In deze fase volgden we een bottom-up aanpak gericht op het verzamelen van kansrijke maatschappelijke initiatieven om op te nemen in het uiteindelijke programma voor de digitale agenda Fryslân. Projecten zijn daarbij instrumenteel in de samenwerking tussen partijen om aan nieuwe manieren van organiseren concreet invulling te geven.

Het gaat daarbij om projecten vanuit en binnen de Friese gemeenschap die digitalisering op de een of andere manier inzetten ter bevordering van maatschappelijk welzijn.

Daarbij hanteren we niet problemen en beperkingen, maar mensen en hun positieve initiatieven als uitgangspunt. De focus ligt op de maatschappelijke waarde van het project.

Verzamelen kandidaten: (un)usual suspects

Per thema verzamelden we lijsten met namen en contactgegevens van belangrijke en interessante kandidaten voor deelname aan de workshops. Daarbij gingen we als volgt te werk. We vroegen beleidsmedewerkers van de provincie en een aantal gemeenten om zelf lijsten met namen aan te leveren. Daarnaast vroegen we hen om ons in contact te brengen met mensen die zelf goed overzicht hebben op het

[2] Europese commissie: The term "bio-economy"includes The term "bio-economy"includes all industries and economic sectors that produce, manage and otherwise exploit biological resources (e.g. agriculture, food, forestry, fisheries and other bio-based industries).

onderwerp. Deze ‘metacontactpersonen’ vroegen we om twee typen kandidaten die we betitelden als ‘usual en unusual suspects’. De eerste groep betreft die mensen die vanuit hun functie of rol vanzelfsprekend bij een bepaald thema horen te worden uitgenodigd. De tweede groep zijn mensen met energie en maatschappelijke drive die in staat zijn tot ‘laterale inbreng’. Vergelijkingen met andere sectoren of associaties met ideeën en theorieën die uit andere domeinen stammen.

Uitvoeren workshops per thema
Elke workshop vond plaats in het gebouw van theatergezelschap Tryater en verliep volgens hetzelfde stramien.
Het plenaire deel bevatte een aftrap met een welkomstwoord van de dagvoorzitter en gedeputeerde Poepjes (videoboodschap),
Daarna volgde een introductie in het gedachtengoed van de digitale agenda. Het plenaire deel sloten we af met een theatrale werkvorm verzorgd door een medewerker van Tryater waarin groepsvorming op verschillende criteria centraal stond. Gedachte was dat sectoren in wezen niet meer zijn dan groepsvorming vanuit een bepaald criterium. Als je een ander criterium introduceert, ontstaan andere groepen. Onze gedachte was dat deze nieuwe verbanden ook wel eens de sleutel zouden kunnen zijn tot innovatieve oplossingen.
Dit werkte: We kregen in vrijwel elke werksessie van deelnemers terug dat ze de gevarieerde samenstelling waardeerden en als inspirerend ervoeren.
Daarna gingen de deelnemers in groepjes van 8-12 mensen aan de slag in werksessies.
De werkgroepen werden ingedeeld op een arbitrair criterium (jaargetijde van geboorte) en ging aan de slag met een aantal vragen op volgorde.

Wat zijn de echte (maatschappelijke) behoeften en uitdagingen binnen het thema? We vroegen de deelnemers de belangrijkste behoeften te kiezen door er stickertjes bij te plakken. De twee belangrijkste behoeften voor het thema werden zo bepaald.
Wat zijn de droomscenario’s die bij de behoeften horen? Bij deze opdracht gingen de deelnemers per ‘winnende behoefte’ een wenssituatie formuleren. Ook hierop volgde een stickerstemronde. Zodat er uiteindelijk per werkgroepje 2 behoeften en 2 bijpassende wenssituaties uitkwamen.
Tenminste, dat was de theorie. Regelmatig kwam het voor dat een groepje eigenlijk maar één behoefte of droomscenario voor ogen had.
Vanzelfsprekend werd als dat zich voordeed de werkvorm daarop aangepast.
Het derde onderdeel van de werksessie bestond uit een nieuwe opsplitsing in groepjes van 3 à 4 mensen. Doel: het per subgroepje kiezen van een wenssituatie en daarop formuleren van een concrete oplossing. Onder tijdsdruk formuleerden deelnemers een idee, kregen daarop feedback van een ander subgroepje en verfijnden zo hun concept.

De ideeën werkte men uit op een aantal aspecten zoals: wat zijn de integrale oplossingen voor de geïdentificeerde challenges en hoe kan digitalisering daarbij helpen? Dit werd gedaan door systematisch de volgende functies van digitalisering na te lopen:
Verbeteren- Wat kan binnen de bestaande setting worden gerealiseerd en hoe kan digitalisering dit versterken?
Veranderen- Wat moet worden georganiseerd buiten de bestaande setting en hoe kan digitalisering die transitie bevorderen?
Verbinden- Welke partijen dragen dit initiatief (eigenaarschap). Kan digitalisering helpen het netwerk te verbreden en verbindingen te leggen met nieuwe waardenetwerken?

In de bespreking van de ideeën gingen we in op haalbaarheid; hoe realistisch is het plan (sanity check)? Wat moet er gebeuren om het te realiseren? Vanzelfsprekend is een initiatief dat in het verlengde van de identiteit, ervaring en doelstelling van betrokken organisaties ligt kansrijker dan een totaal disruptief en nieuw initiatief. Is er dus sprake van 'aanbouw' op bestaande projecten, of is 'verbouw' van organisaties of activiteiten noodzakelijk of is complete nieuwbouw de beste optie?

Resultaten van de dag
Het laatste deel van de dag bestond uit een plenaire bespreking van de ideeën met aansluitend een hapje en een drankje. Daarbij was expliciet gelegenheid om verdere afspraken te maken over initiatieven en contactgegevens uit te wisselen.

3.3 Analyseren;

De volgende stap was de zogeheten 'Crunchsessie' waarin de resultaten van de workshops geanalyseerd werden. Met de facilitatoren van de workshops analyseerden we de projecten op sterke en onduidelijke of zwakke kanten.
We bekeken:

- De kern van het plan, hoe concreet of abstract het is en de termijn waarbinnen het redelijkerwijs gerealiseerd kan worden.
- De overeenkomsten met andere ideeën binnen het thema, of vanuit andere workshops. Zodat de initiatiefnemers complementariteit kunnen verkennen.
- De digitale component en wat daarvoor nodig was om deze te realiseren.
- Gemeenschappelijkheden in generieke voorzieningen.
- Mogelijkheden tot clustervorming van initiatieven op grond van de achterliggende doelstelling.
- Of het mogelijk was te komen tot een aantal overstijgende projecten die als verzamelplaats van bijpassende initiatieven kunnen dienen.

3.4 Synthese;

De eerste bevindingen van de workshops en de crunch presenteerden we op 16 november aan de deelnemers. Na een welkomstwoord namens de provincie volgde een presentatie van de belangrijkste eerste bevindingen door TNO gevolgd door drie korte presentaties van specifieke projecten als illustratie van potentiële initiatieven. We bespraken daarna aan werktafels wat men van de analyse vond, vroegen naar wat er nodig is om de gepresenteerde en overige initiatieven afzonderlijk en met elkaar verbonden in de context van de DAF verder te brengen en wat de rol van de provincie hierin zou moeten zijn.

Veel deelnemers hadden hooggespannen verwachtingen van de resultatenbijeenkomst en er was een hoge opkomst. Naast positieve reacties was er ook teleurstelling en frustratie.
Dit had te maken met een aantal factoren:.
1. Diffuus beeld DAF: Hoewel bij de contacten en uitnodigingen rondom de workshops de DAF in grote lijnen was gepositioneerd was dit bewust op een “open manier” neergezet. Een eenduidig beeld over de scope en invulling van de DAF was immers nog volop in ontwikkeling.
De deelnemers hadden op het moment van de synthese sessie over het algemeen dan ook een nog uiteenlopend en vaak diffuus beeld van wat de DAF zou kunnen/moeten zijn. Deze liepen uiteen van een één op één doorvertaling van de Europese Digitale Agenda naar Friesland tot een klassiek subsidieprogramma van de Provincie voor Digitale Projecten. Hierbij was het voor ons vooral belangrijk te constateren dat de aloude “subsidie” reflex hardnekkig blijkt, maar dat er tevens voldoende drang en energie bestaat om “het lot in eigen hand te nemen”.
2. Concrete projecten?: Gezien bovenstaande was bij een flink deel van de aanwezigen de verwachting dan ook dat tijdens de sessie al concreet initiatieven en verbindingen daartussen zouden worden benoemd. Soms zelfs dat er al een “selectie” zou plaatsvinden, waarbij de provincie tijdens de bijeenkomst zou aangeven waarop zij zou willen inzetten vanuit generieke voorzieningen. Deze behoefte aan concretisering, hoe terecht en begrijpelijk ook, kon op het moment van de synthesesessie nog niet worden geboden. De vooral doorsnijdende, abstractere conclusies die zijn gepresenteerd bereikten dan ook niet allemaal het constructieve resultaat wat ermee beoogd was. Dit riep bij sommige deelnemers zelfs een beeld op dat de provincie niet gecommitteerd is. Een sentiment dat in belangrijke mate gestoeld bleek op eerdere ervaringen uit het verleden.
3. Beperkte oogst? Ten slotte wekten de drie concrete initiatieven die wel werden gepresenteerd op een deel van de deelnemers de indruk alsof dat de enige relevante oogst was. Dit in tegenstelling tot de boodschap waarmee ze waren aangekondigd; ter inspiratie en aanvulling.

De les hieruit getrokken kan worden is dat de aanpak van de DAF vernieuwend is en niet automatisch door iedereen op dezelfde manier wordt begrepen en ingevuld (men hoort wat men verwacht). In het vervolg van de Digitale Agenda Fryslân is verwachtingsmanagement dan ook een nadrukkelijke factor waar veel aandacht aan moet worden besteed. Eenduidige communicatie vanuit het project en provincie op vaste “key words” en kernelementen zijn cruciaal.
De digitale agenda Fryslân is een programma dat zich richt op vernieuwingen voor maatschappelijk welzijn. Dat een kwestie van nieuwe wegen inslaan, hard werk en een lange adem.
De andere kant van dit punt is dat het voor ons als team belangrijk is nog scherper te zijn op de vraag van het publiek en de daarvoor toegepaste ‘adviesmix’. In dit geval dus meer volledig ingaan op specifieke gevallen en synergie daartussen terwijl de context van de Digitale Agenda steeds leidend blijft en letten op toonzetting. Het identificeren van concreet laaghangend fruit is daarbij cruciaal om betrokkenheid te genereren en vast te houden.
Bij de analyse, conclusies en voorstel voor verdere inrichting is met deze punten nadrukkelijk rekening gehouden. (zie Hoofdstuk 6)

3.5 Conclusies en Oplevering

De laatste fase van deze opdracht is het samenbrengen van de methodiek, de lessen, ‘de oogst’ en de conclusies.
Dat is wat dit document omvat. Het rapport wordt besproken met de opdrachtgever en daarna opgeleverd.

4 Resultaten

4.1 Maatschappelijke behoeftes

Tijdens de workshops hebben we gevraagd aan de deelnemers om de maatschappelijke behoeftes binnen het thema in kaart te brengen. Hierbij werd meegegeven om niet in algemeenheden te spreken , maar dicht bij de eigen belevingen en organisatie te blijven: “waar lig je wakker van?”

Bij analyse bleek er veel overlap te zitten tussen de verschillende thema’s. Onderstaande ‘tag cloud’ geeft een overzicht van de behoeftes die tijdens de verschillende workshops naar boven zijn gekomen:

Samenwerking en verbinden van verschillende initiatieven en actoren binnen Friesland kwamen als belangrijkste factoren naar voren. Binnen liveability bijvoorbeeld kwam veelvuldig naar voren dat behoeftes zoals gemeenschapszin en tegengaan van eenzaamheid onder ouderen alleen kunnen worden voldaan wanneer er wordt samengewerkt. Een belangrijk onderdeel hierbij dat in alle sectoren een rol speelde, was het belang van het delen van kennis en leren van eerdere ervaringen. Veel partijen gaven aan geen zicht te hebben op wat andere partijen doen, welke lessen getrokken zijn uit eerdere initiatieven en dat ze daardoor noodgedwongen vaak het wiel opnieuw moeten uitvinden. Het is dan ook niet vreemd dat veel van de projectvoorstellen die later in dit hoofdstuk worden behandeld zich expliciet richten op het ontwikkelen van platforms voor samenwerkingen, verbinden en kennisdeling.

Een ander punt wat steeds terugkwam was de noodzaak van een mentaliteitsverandering (mindset). Er werd een aantal malen een pleidooi gehouden voor een einde aan de terpenmentaliteit in Friesland. Een mentaliteit waar men zich terugtrekt binnen zijn of haar eigen veilige wereld en weinig verbindingen legt met anderen. De noodzaak voor een mentaliteitsverandering kwam ook op andere manieren dan samenwerking terug. Zo werd er bij duurzaamheid op gehamerd door

verschillende partijen dat er anders moet worden nagedacht over energie. Dit kan zich uiten in meer energiebewustzijn onder burgers, maar ook over nieuwe manieren van naar verhuur van gebouwen kijken. Wanneer bijvoorbeeld woningen worden verhuurd met vaste energielasten zal de mindset van een woningbouwvereniging ten aanzien van energie ook veranderen. Binnen de landbouw werd ook gerefereerd aan het anders denken over landbouwgoederen, met een grotere rol voor lokale productie.

Binnen de verschillende thema's speelden ook thema specifieke behoeftes een rol. Zo werd binnen de creatieve industrie heel duidelijk naar voren gebracht dat er meer moet worden gedaan om talent in Friesland te behouden. Bij liveability kwamen zaken als leefbaarheid van het platteland, ouderenzorg en gemeenschapszin naar voren.

In een volgende stap hebben we de deelnemers gevraagd om de eigen "dromen" te formuleren voor de maatschappelijke uitdagingen die zijn geïdentificeerd. Dit gekoppeld aan de vraag: "wat ga je er zelf aan doen?"

Er is vervolgens gevraagd om deze dromen te vangen in concrete projecten die een bijdrage kunnen leveren aan het voldoen aan de behoefte.

4.2 Projecten

In onderstaande tabel wordt een overzicht met korte beschrijving gegeven van de 26 projecten die in de workshops zijn opgesteld.

	Thema	Titel	Droomscenario	Acties/oplossingen
1	Water en landschap	Onbereikbaar Fryslân – Bezinnings-toerisme	Betrokkenheid en balans	Landschapsbeleving (Religieuze) betekenis Authenticiteit / streekeigen Duurzaam vervoer
2	Water en landschap	Digitaal platform Fryslân	Fryslân bewust beleven (naar behoefte), waar je ook bent en wat je ook doet.	Context in kaart brengen van specifieke thema's (zoals water en landschap) en daarmee partijen verbinden. Informatieverzameling vanuit alle maatschappelijke geledingen (wisdom of the crowd)
3	Energie	Zelfvoorzienende gemeenschappen	Zelfvoorzienende gemeenschappen (communities)	Ontmoeting <--> kennisdelen (platform) Deelnemers inspireren Belang: voordeel laten zien wat het belang van deelname is (gebaseerd op vertrouwen en onafhankelijk) Samen actie ondernemen Hoe borg je de voortgang van het platform(en)?

4	Energie	No regret	Woningen met vaste woonlasten verhuren/verkopen	Aandeel van woonlasten gaan stijgen binnen de inkomens (inkomen + 119%, woonlasten 138%) Woningkwaliteit energetisch verbeteren --> wat je verdient met lager energielasten kan in investering worden gestoken. Hoe de energierekening minimaliseren? Samenhangende maatregelen. Sellingpoints moeten worden ingebracht! Kennis hierover delen.
5	Energie	Doarpsenerzjy	Dorpen selfsupporting	Kennisuitwisseling. Interactie/inspiratie/avonden met actoren uit gemeenschap. Energieke dorpen. Doarpsenerzjy.
7	Energie	0-concurrentie	Energielasten 0	Hoe trigger je mensen (de bulk) om mee te doen om bijvoorbeeld collectieve energie in te kopen? Economisch voordeel + spelelement Buurman vertelt buurman (uitwisseling in vertrouwde sfeer/relaties). Zwaan kleef aan!
8	Energie	Workpoint of Startpoint	Vertrouwen. Betere samenwerking. Overheid/vernieuwers/ bedrijven	Initiëren van een succesvolle samenwerking
9	Cultuur en Creativiteit	Grutte Pier….hij komt!	De nieuwe onafhankelijkheid	TV/Film maken met daarin een nieuwe mentaliteit centraal. Initiatiefnemer o.a. Steven de Jong
10	Cultuur en Creativiteit	Cultuur op de kaart	Eigen duidelijk profiel voor cultuur	Open source profiel ontwikkelen Culturele + mentale kaart: segmenten en specialisaties
11	Cultuur en Creativiteit	De Cultuur Effect Rapportage (CER)	Het verhaal kunnen vertellen en de relevantie kunnen staven van de legitimatie van cultuur	Het maken van een format wat iedere culturele instellingen/overheid dwingt om haar producten in e en groter perspectief te plaatsen en waarbij maatschappelijk en of economische effecten benoemd worden.
12	Cultuur en Creativiteit	Fryske Musea Buitenom	Niet in gebouwen maar gelegenheden denken	Het verhaal van een stad vertellen zonder uit te gaan van een museale omgeving. Bijvoorbeeld in de stad zelf in gamevorm. Evenementen organiseren buiten de collectie om. Een A-team verzint verbanden met de 'hele collectie'.

13	Cultuur en Creativiteit	Villa Fryslân, ferhalen fan Fryslân	Samenleving - Mienskip waarbij groepen verbonden worden op basis van wat hen interesseert	“Mijn villa Fryslân” is een cultureel en creatieve digitale vorm waar vraag en aanbod van cultuur en creativiteit samenkomen. Villa Fryslân live: leegstand is vooruitgang. Leegstaande panden vullen met kunst en muziek, met culturele activiteiten. Friezen en bezoekers kunnen op basis van hun behoeftes een digitale of fysieke villa vullen of keuzes maken uit arrangementen. Fries Museum, Tresoar, Scheepvaartmuseum, Buro Klei, Jant evenementen, On the Job.
14	Cultuur en Creativiteit	Station Fryslân 2018	Koppelen creativiteit/ denken. Doel: vooroplopen!	Innovatiedatingsite: de ideeënfabriek. Mensen vinden elkaar in een platform (fysiek en digitaal) om gezamenlijke ambities op het gebied van innovatie te realiseren. Uitwisselingsprogramma's: Professionals uit bedrijven, overheden en instellingen uit verschillende sectoren die de mogelijkheid krijgen om bij elkaar in de keuken te kijken. Inspiratie injecties: Aanvullend lesprogramma met hoogleraren/beroepsprofessionals die in staat zijn om verbanden te leggen. Inhoud en vorm vernieuwend presenteren Niet een nieuw maar breder kader neerzetten. Ontmoeten/delen/informeren/ bewustwording/betrekken. In de vorm van presentatie / uitwisseling - denktank - oplossen - realiseren obv thema's. Live & Digitaal, rondreizend. Alle leeftijden en lagen van de bevolking (over de grenzen)
15	Biobased			Nieuwe distributiekanalen. Relatie met streekproducten.

16	Biobased	Een leefbaar Noordwest Fryslân	Een leefbaar Noordwest Fryslân	Versterken zelforganiserend vermogen van de bevolking Participerende bevolking Zonering landschap (natuur/energie --> recreatie/agro of landbouw/wonen) Koester sociaal-culturele eigenheid. Eigenheimers, dwarsdenkers. Zelfvoorzienend worden.
17	Biobased	Duurzame veehouderij	Duurzame veehouderij	A. Indekken melk op bedrijf --> beperken transportkosten. Opstellen inventariseren financieel model (waarde). B. Vergroten begrip bij scholieren d.m.v. lespakket, simulatiepakket. Spelen/ervaren hoe kringlopen werken, combineren met rondleidingen. C. Mestraffinage. Pilot-locaties om aanvoer kunstmest overbodig te maken.
18	Biobased	Bewust Fryslân	Waardebepaling gebruik groene/grijze brandstoffen (awareness). Gezonde economie, groene grondstoffen, sterk noordelijk platteland, kennis, innovatie, productie, consumptie bij elkaar.	Competitie op scholen (Gaming). Profielwerkstuk op middelbare scholen en MBO/HBO Dairy Campus: mensen bij elkaar brengen. Kringloopcase voor mestvergisters/biovergisters --> HBO --> efficiënter met mestproblematiek omgaan. Praktische uitwerking --> MBO Competitie: los mestproblematiek op.
19	Liveability	Zorg Ontmoet	Samenwerken i.p.v. concurreren. Buiten de eigen muren kijken en denken.	Mate van vraag en aanbod in brede zin. Halen en brengen van diensten, informatie, hulp, producten enz. Ontmoetingmogelijkheden voor jong/oud/met en zonder beperking. Vraag en aanbod 'gematched'. Virtueel, digitaal en fysiek. Opbrengst: profilering van het dorp, stimuleert sociale cohesie en lokale economie. Aantrekkelijk dorp: fysiek, sociaal/maatschappelijk, economisch.

20	Liveability	De brede kroeg	Leefbaarheid: op peil houden van voorzieningen.	De brede kroeg: de kroeg als ontmoetingsplek, de hub in het netwerk, het toeristisch ankerpunt (horeca, infovoorziening), als kloppend hart van de lokale samenleving, jongeren 'keet', combi met leegstaande kerk, inloop spreekuur bestuurders (lokaal en regionaal)
21	Liveability	Servicegericht Fryslân	75% digitaal, 25% fysiek	Werkende services in Friesland, van eigen dienstverleners
22	Liveability	Baas in eigen zorg	Baas in eigen zorg	Professionele Meitinkers in heel Fryslan --> vervanging/hervorming bestaande organisatie per gemeente. o.a. Margreeth de Graaf, Zorgbelang
23	Liveability	Wikiwurk	Locatie innovatie stimuleren (leefbaarheid, gemeenschapszin, bedrijven).	Innovatie wiki-omgeving (ontsluiten expertise) Je wil wat > je biedt wat (vraag en aanbod) Chat consulent + dorpswurk Maakhetsamen.nl (zorg/wek/bedenk/leer/speel)
24	Liveability	Zelfstandig Fryslân	Zelfbeschikkers/ zelfredzaamheid	Gemaksdiensten door vrijwilligers Link met Burenhulpdienst Dongeradeel, Jules Dutrioux
25	Liveability	Vooruit naar Coöperatieve Terp	Coöperatieve terp	Buurtschuur --> vertrouwen, samen Welzijnsplein (digitaal), mantelzorg Uitbreiding welzijnsplein naar persoonlijke profielen
26	Liveability	Buurtlink	Fysieke wereld verbinden met de digitale	Breed toegankelijk digitaal netwerk --> digitale schuur, dorpshuis, buurtlink

Bovenstaand projecten zijn logischerwijs verschillend van aard en de één is rijper dan de andere. Om die reden hebben we de bovenstaande projecten geplot in een tijdsbalk, waarbij de indelingscriteria het tijdstip waarop het project van start zou kunnen gaan en de mate van concreetheid van het project werd meegenomen.

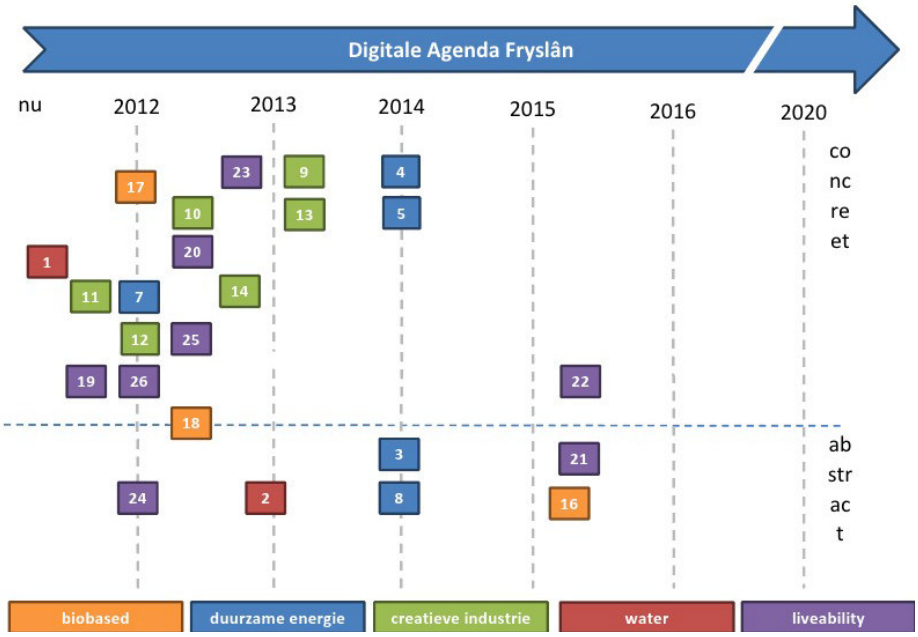

Wat opvalt aan bovenstaande initiatieven is dat de meeste ideeen gericht zijn op snelle realisatie en veel initiatieven zouden ook relatief snel (in 2012) kunnen starten. Dit illustreert dat er een sterke wil is om de handen uit de mouwen te steken en aan de gang te gaan. Dat zie je ook in de tijdsbalk terug.

Er zijn vooral veel initiatieven die iets van een “digitaal platform” behoeven. Bijvoorbeeld een platform waar men elkaar tegen komt zoals de innovatiedatingsite, een digitaal platform om toeristische informatie te ontsluiten, een platform waarmee een eigen culturele villa kan worden gevuld of een platform voor zelfvoorzienende gemeenschappen. Ondanks de opkomst van platformen voor samenwerking, kennisdeling en vraag en aanbod zoals Wiki’s, Ning en Marktplaats blijkt toch dat deze platformen kennelijk niet veel ingezet worden voor de geïdentificeerde maatschappelijke behoeftes. Het is wenselijk dit punt specifiek mee te nemen en te onderzoeken waar bestaande online instrumenten wellicht invulling kunnen geven aan het geformuleerde initiatief.

Het is mooi om te merken dat de wil tot samenwerken en delen sterk aanwezig is, ook vanuit een sterk herkend eigenbelang en vanuit de eigen kracht. Wanneer iedereen zijn of haar eigen kracht inzet en samenwerkt met anderen om de krachten te bundelen, kan een grotere impact worden bereikt. Deze onderdelen zijn dusdanig sterk aanwezig en belangrijk dat wij voorstellen om de digitale agenda Fryslan onder een noemer te vervolgen die daar meer recht aan doet. Wij stellen voor om het programma om te dopen naar ‘Tûke Mienskip’.
Tûk in de zin van het weten waar je goed in bent en wat er nodig is om verder te komen. Slim, intelligent en handig. Mienskip als uitdrukking van de gevoelde behoefte aan gezamenlijk de schouders eronder en het vormen van nieuwe netwerken.

5 Proeftuinprojecten

De geïnventariseerde set van 26 initiatieven geeft aan dat er veel ideeën zijn om het welzijn in Friesland op peil te houden en te verbeteren. Niet elk initiatief is even uitgewerkt of voorzien van duidelijke eigenaars.
Ook constateren we binnen de ideeën overeenkomsten met andere.
Wij hebben gezocht naar die overeenkomsten en geprobeerd ze daarop te clusteren.
We komen op 5 overkoepelende initiatieven die een bepaalde doelstelling en behoefte invullen en de aangedragen oplossingen incorporeren of kunnen omvatten. Het is niet onze bedoeling om een waardeoordeel te geven over de projecten zelf, maar eerder om aan te geven welke concrete projecten de Digitale Agenda Friesland zouden kunnen dragen en waar men direct mee aan de slag zou moeten gaan om een helder fundament te leggen. In deze projecten kunnen nieuwe (ICT)producten en diensten worden ontwikkeld maar ze kunnen ook andere, nieuwe kennis opleveren die veel breder in de maatschappij benut kunnen worden. Hieronder gaan we hier op in.

5.1 Case: Selfsupporting Communities

5.1.1 Wat is het basale idee?

In de workshop duurzame energie formuleerden de deelnemers de droom van gemeenschappen (dorpen, wijken) die zoveel mogelijk zelfredzaam kunnen functioneren. Daarbij werd bedacht dat die zelfredzaamheid het best kan worden bereikt door samen te werken met andere gemeenschappen. Gemeenschappen helpen zichzelf door kennis uit te wisselen met andere gemeenschappen. Een idee dat daarvoor werd besproken is het Netwerk Duurzame Dorpen. Dit netwerk verbindt dorpen die (willen) werken aan het verduurzamen van hun leefomgeving. Het is een platform waar dorpsbewoners elkaar inspireren, ontmoeten en kennis delen voor het verduurzamen van de eigen leefomgeving op het platteland. Deze website wordt uitgebouwd tot de plek waar 'halers' en 'brengers' van kennis en ervaring met duurzaamheidsinitiatieven in dorpen elkaar vinden.

- *Hoe raakt dat aan Europese thema's?*
  De kernstrategie van de Europese Commissie wordt samengevat met: 'smart, sustainable en inclusive growth'. Zelfredzaamheid heeft een sterk duurzaam component. Door roofbouw te plegen kan een gemeenschap immers niet voor langere termijn zichzelf in stand houden. Vandaar ook de sterke nadruk op uitwisseling van kennis over duurzaamheid tussen de dorpen. Een andere sterke component is de bijdrage die selfsupporting communities leveren aan sociale cohesie. Alle leden van een gemeenschap zijn nodig bij het instand houden van die gemeenschap. Daarom ook een hoge score op de 'inclusive' doelstelling van de Europese Commissie.
- *Zijn er andere projecten die hier aan gelieerd zijn?*
  Het digitale raamwerk en de werking van het platform van Duurzame dorpen kan ook interessant zijn voor bijvoorbeeld de Villa Fryslân. Het creatieve idee van een TV-film over Grutte Pier als symbool voor zelfredzaamheid is ook een mogelijk link.

5.1.2 Is het idee ook interessant voor andere maatschappelijke of economische ontwikkelingen?

In dit concrete project wordt een digitaal platform ontwikkeld en wordt onderzocht hoe het beheer daarvan geregeld kan worden. Een dergelijk model kan ook relevant zijn voor bijvoorbeeld Erfgoed Hub (zie proeftuinproject 5).Dit is een open data initiatief, dat kan ook interessant zijn voor andere sectoren. Je hoeft daar niet aparte platforms voor te bouwen. Wat sterk aansluit bij de zelfredzaamheid achter dit project is de ideevorming voor een aanpak om het Openbaar vervoer op het Friese platteland anders in te richten. Daarnaast biedt de duurzaamheidsgedachte in combinatie met de zelfredzaamheid inspiratie voor een wijkaanpak (Schepenbuurt en Wielenpôle te Leeuwarden, Noordwolde, inclusieve wijken, zie case 5.2).

5.1.3 Wat is de mate van eigenaarschap?

Verschillende partijen hebben aangegeven bij te willen dragen aan het initiatief. In ieder geval Doarpswurk Fryslân, projecttrekkers: Jaap Bijma en Tom Vellinga, uitvoerders: onder anderen Daan Levy van Speelkracht en Bastiaan Blaauw van Statuur.

Deze projecttrekkers werken aan een digitaal platform en inspiratiebijeenkomsten voor duurzame dorpen in Fryslân. Ook is er een initiatief om dit platform te koppelen aan andere platforms op het terrein van duurzaamheid. Daarbij zijn de Friese Milieufederatie, Doarpswurk en Platform Duurzaam Fryslân betrokken. Zie hiervoor ook de bijlage. Wie de beheersfunctie gaat doen, dat is een punt van nader onderzoek.

- *Wat is de meerwaarde voor de initiatiefnemers van samenwerking met anderen?*

Op de Ning zegt René Poppen uit Deersum 'Al jaren bezig met duurzame dorpen (Deersum), maar het wordt steeds lastiger, want met de huidige energiewet kom je niet om de niet-willende netbeheerders heen. En dat terwijl er een grote potentie bestaat in lokaal aanwezige duurzame energiebronnen.' Samenwerking en kennisdeling lijken hier goed van pas te kunnen komen. Bovendien zal de bundeling van belangengroepen een sterk signaal aan de politiek geven om juridische obstakels te ruimen. De bundeling zal zijn effect naar de 'niet-willende netbeheerders' ook niet missen.

5.1.4 Wat is de digitaliseringsbehoefte van het project?

Op het niveau van het project; het netwerk duurzame dorpen wordt ondersteund door digitale middelen. Belangrijk is het digitale platform waarop kennis wordt ontsloten. Dorpen kunnen hun stappenplannen, draaiboeken, handleidingen, foto's, best en worst practices etc. op de website plaatsen ter lering en inspiratie. Er is dus hosting nodig voor deze site. En eenvoudige toegang tot het content management system. Daarnaast een documentmanagement systeem, en ook een leden, weblog, discussie module.

Ook kunnen deelnemers met een bepaalde expertise hun advies aanbieden op de site. Ook daarvoor zijn er interactieve modules, zoals online collaboration en editing modules nodig.

5.1.5 Welke rol is er binnen het proeftuinproject voor de provincie weggelegd?

Inmiddels heeft de provincie besloten te investeren in dit initiatief, om er voor te zorgen dat de stappen gezet kunnen worden die voor de verbonden organisaties te veel zijn om te dragen. Er is vanuit de provincie geld beschikbaar gesteld, vanuit

de budgetten Plattelandsbeleid en Duurzame Energie, om een start te maken met het project. We werken aan afstemming tussen de drie provinciale programma's DAF, Plattelandsbeleid en Duurzame Energie om elkaars doelen bij dit project waar mogelijk te integreren.
Initiatiefnemers dragen niet vanzelf hun kennis over de werking en het beheer van hun digitale platform over aan andere maatschappelijke groeperingen die daar belangstelling voor zouden kunnen hebben. De Provincie zal daarom de taak van veralgemeniseren en kennisoverdracht hiervan, moeten ondersteunen.
Een andere relevante functie van de Provincie is die van ruchtbaarheid; communicatie en marketing over dit initiatief, dat kan opgepakt worden in het kader van Fan Fryslân
Bovendien zou het nuttig zijn te verkennen welke verbanden er kunnen worden gelegd tussen dit project en beleidsprogramma's op het vlak van duurzaamheid en de Kulturele Haadstêd ambitie van provincie en stad Leeuwarden. De Provincie kan kennis, contacten en (her)allocatie van beleidsgelden aanwenden. Ook kan de Provincie waar mogelijk verbindingen leggen met kennis en kansen in Europa en met Europese regio's.
Een goede digitale breedbandinfrastructuur is cruciaal voor de optimale ontwikkeling van dit project. De provincie werkt aan beleid hiervoor.

5.2 Case: Inclusieve wijken

5.2.1 Wat is het basale idee?

Tijdens de
resultatenbijeenkomst is het idee ontstaan om een proeftuin " inclusieve wijk" te starten. In de inclusieve wijk worden digitaal de interactie , samenwerking en contacten tussen zorg en buurt versterkt.

- *Wat was het oorspronkelijke idee?*

Tijdens de liveability workshop heeft de Pi-groep zijn idee voor een inclusieve wijk Vrijburgh in Drachten ingebracht. Dit idee sloot goed aan bij de ingebrachte oplossingen rond eigen regie en burgerschap terug in de samenleving. Vanuit de workshop is dit concept verbreed naar een inclusieve en duurzame wijk. In wijk Vrijburgh wordt een woonservicecentrum gerealiseerd voor de opvang van ggz-jongeren. Tijdens de liveability workshop ontstond dan ook de gedachte om verbindingen te leggen tussen de bewoners van de instelling en de omliggende wijk en betrokken zorgverleners.

Het idee omvat een samenlevingsinnovatie: maximale sociale inclusie zodat de wijk voor iedere inwoner zijn wijk is, jong en oud, met of zonder beperkingen. Wederkerigheid en gelijkwaardigheid zijn kernwaarden. Deze gedachte wordt verwerkt in het ontwerp van het gebouw, maar ook door in te zetten op digitale middelen. Gedacht wordt aan een verbinding tussen fysiek en virtueel ontmoeten, het zgn. fysieke en virtuele ontmoetingsplein voor zorgprofessionals, cliënten en buurt.
Een derde poot is de duurzaamheid. Het te realiseren gebouw zal deze component t.a.v. energie integreren. Duurzaamheid wordt breed opgevat volgens de lijn van people, planet, profit.

- *Hoe raakt dat aan Europese thema's?*

Zoals eerder benoemd heeft de toekomstvisie van de Europese Commissie drie kernonderdelen: smart, inclusive en sustainable. De inclusieve wijk (de naam zegt het eigenlijk al) sluit sterk aan bij het doel van inclusiveness. De sociale cohesie die de Europese Commissie benadrukt wordt concreet ingevuld met dit initiatief. Past dus goed bij de Europese doelstellingen.

5.2.2 Zijn er andere projecten die hier aan gelieerd zijn?

In Burum is een initiatief dat qua doelstelling hier op aansluit. De eerste contacten om te komen tot samenwerking zijn tijdens de werksessies ontstaan. Een vergelijkend onderzoek tussen Burum en wijk Vrijburgh lijkt in aanleg een mooie kans in zich te hebben. Linken met andere projecten zijn vanzelfsprekend denkbaar. Als het gaat om de veranderende inzet van zorgbudgetten is er een link met het project 'Tramkwartier' van Frieslab. In de wijk Tramkwartier worden gelden uit Awbz en WMO ingezet en digitale zorgplannen gemaakt. Ook lijkt er een zinvolle link mogelijk met het initiatief van Talant om met digitale middelen bij te dragen aan een gezondere en duurzame levensstijl van mensen met een verstandelijke beperking. Bijvoorbeeld het initiatief tot een duurzaam digitaal kookboek met een op de doelgroep afgestemde userinterface waar Baukje Wallendal namens Talant aan werkt. In beginsel lijkt elke grootschalige zorginstelling profijt te kunnen hebben van de kennis die hier wordt ontwikkeld. Ook partijen die werken in aandachtswijken als de Wielenpôle, Schepenbuurt in Leeuwarden en Noordwolde kunnen inspiratie opdoen uit deze aanpakken.

5.2.3 Is het idee ook interessant voor andere maatschappelijke of economische ontwikkelingen?

In Wijk Vrijburgh zullen ook andere zorginstellingen en welzijnsinstellingen actief zijn. Om het ideaal van een inclusieve wijk te realiseren zullen deze organisaties het concept moeten omarmen en mee vorm kunnen geven. Op deze wijze ontstaat een proeftuin om kennis te generen, te implementeren en te evalueren. Een proeftuin beoogt altijd overdraagbare kennis te genereren.

Identificeer de cross-sectorale thema's

Begrip, interactie, dialoog.

- Wat is de meerwaarde voor de initiatiefnemers van samenwerking met andere *sectoren?*

Verbinding leggen tussen zorgvragers en hun omgeving, tussen intramurale en extramurale zorgprofessionals alsook de instelling en bewoners van een wijk vergt veel kennis en experiment. De inzet van technologie als middel en als nieuwe methode om de samenleving vorm te geven is vernieuwend en vraagt nog de nodige kennis om burgers, professionals en organisaties uit te dagen. Het is de moeite waard om te leren van hoe andere sectoren daar mee omgaan en wat ze leren. Door verbinding te zoeken kan sneller effectieve kennis worden opgedaan en wordt het mogelijk ook te kijken of benodigde techniek en kennis niet gezamenlijk kan worden ingekocht.

5.2.4 Wat is de mate van eigenaarschap?

Tijdens de resultatenbijeenkomst hebben de deelnemers aan de werktafel Liveability op dit project hun ondersteuning en medewerking toegezegd.
Namens de Pi-groep: Tjeerd Nijboer, Directeur/bestuurder, Partoer, Accolade vastgoed, Zorgbelang Fryslân, directeur, Margreeth de Graaf.
De Pi-Groep heeft inmiddels een projectleider aangesteld die in haar taakomschrijving expliciet heeft meegekregen de verbinding te leggen tussen

organisatie en omgeving alsook andere projecten aan te sluiten en de effectieve inzet van digitalisering bij dit alles te stimuleren. Voor verdere informatie over acties zie de bijlage.

5.2.5 Wat is de digitaliseringsbehoefte van het project?

Op het niveau van het project: Het virtuele ontmoetingsplein moet worden ontworpen en ingericht. Daarbij moet hosting geregeld worden. Het is waarschijnlijk nuttig om de hosting bij een externe partij te beleggen en daarmee servicelevel afspraken te maken. Een andere belangrijke factor is een gebruiksvriendelijke en op de doelgroep afgestemde userinterface. Dit vraagt het nodige van de webdesigner. Ook daarin is het zinvol te zoeken naar één centrale (externe) ontwikkelaar. Verder is toegang tot het CMS vanuit verschillende organisaties nodig en de mogelijkheid van interactieve modules. Webcams, videomateriaal, mobiele variant etc. Training van professionals in omgang met de tools en flexibiliteit om de tools aan te passen aan de wensen van de gebruikers zijn ook belangrijke voorwaarden.
Op macroniveau: Het is van belang dat de digitale dienstverlening kwalitatief is. Uit onderzoek van TNO blijkt dat videoconferencing een prima methode is om contact te onderhouden, wel is gebleken dat 'latency', de vertraging op de lijn, een belangrijke factor is voor de ervaren kwaliteit van het contact. Dus vertraging en onderbrekingen zijn funest. Een hoogwaardige digitale infrastructuur die robuust is in servicedelivery is van belang.

5.2.6 Welke rol is er binnen het project voor de provincie weggelegd?

Ondersteuning bij het vinden van fondsen voor een haalbaarheidsonderzoek (kijken naar het geheel).
Advies over inpassing in Europese programma en mogelijkheden als living lab en smart specialisation, plus het leggen van contacten met Europese spelers.
Verbinden met organisaties die een vergelijkbare uitdaging hebben. In het bijzonder de onvermoede partijen, vanuit trans sectoraal perspectief. Bijvoorbeeld zou de provincie netwerkbijeenkomsten kunnen faciliteren om verbanden te smeden.
Aandacht voor de rol van maatschappelijk betrokken commerciële partijen en de samenwerking of concurrentiepositie hiervan bij de bestaande non-profit-instellingen. En dat in een wereld van flink verschuivende zorg budgetten en meer zorgverantwoordelijkheden bij de gemeenten.
Er wordt verzocht om steun en communicatie richting gemeente Smallingerland over de relevantie van het project.
Ook wordt gevraagd om te ondersteunen bij het leggen van contacten met rijksinstellingen zoals Sociale Zaken en UWV om hen te betrekken bij deze vernieuwende integrale aanpak. Zo ook Justitie en Onderwijs.

Een goede digitale breedbandinfrastructuur is belangrijk voor de optimale ontwikkeling van dit project. Zoals gesteld werkt de provincie aan beleid hiervoor.

5.3 Case: Onbereikbaar Fryslân

5.3.1 Wat is het basale idee?

Tijdens de workshop water en landschap ontstond het idee om plekken in Fryslân te maken waar je totaal onbereikbaar kan zijn. De bedenkers bedachten dat naar analogie van oude kloosterplaatsen in het zuiden van het land deze plekken onbereikbaar gemaakt zouden moeten worden. Dat zou mooi aansluiten op het

bezinningstoerisme in de provincie. Op die plekken kunnen toeristen dan bijvoorbeeld het landschap beleven zonder gestoord te worden, of ‘út fan hûs’ bij de boer.

- Hoe raakt dat aan Europese thema’s?

Onbereikbaar Fryslân sluit goed aan op de elementen ‘smart’ en ‘sustainable’ uit de Europese Europe 2020 strategie.

- Zijn er andere projecten die hier aan gelieerd zijn?

Dit is een redelijk uniek idee. Wel sluit het aan op de ideeën die in workshops werden genoemd over het ontsluiten van de informatie over Friesland, belevings- en ecotoerisme en de koppeling aan het culturele erfgoed. Het zou ook goed passen bij regiopromotieprogramma Fan Fryslân, waar traditie aan vernieuwing wordt verknoopt en waarbij de provincie als omgeving met hoge kwaliteit van leven, rust en ruimte een nieuwe invulling krijgt.

5.3.2 Is het idee ook interessant voor andere maatschappelijke of economische ontwikkelingen?

Binnen de wetenschappelijke wereld wordt de gedachte achter onbereikbaar Fryslân omarmd en wordt er steeds meer onderzoek naar gedaan. Onder de titel designing for solitude zijn hardware en software ontwikkelaars bezig met dit thema. Ben Fullerton directeur gebruikerservaring bij Method Design in San Franciso:’We live in a world where our ability to be connected and constantly available has changed in a remarkably short period of time, with profound effects on our behaviour. As designers, we are often asked to reflect this always-on state in the products, software and services we help to create. Because of this, finding solitude – our ability to switch off and contemplate – is becoming more difficult. What are the effects of this on us and our relationships with each other?’
Een bekend voorbeeld van designing for solitude is ‘antigeluid’, waarmee hinderlijke repeterende geluiden uit de omgeving worden weggehaald door inzet van techniek. Een ander voorbeeld is de Hoofdtelefoon met noise cancellation. Er lijken kansen om de waarden van Fryslân optimaal te benutten en er economisch op vooruit te gaan.
Identificeer de cross-sectorale thema’s
Rust, reflectie, innovatie naar eenvoud, beleving, toerisme, zorg en welzijn
Wat is de meerwaarde voor de initiatiefnemers van samenwerking met andere sectoren?
Het initiatief ‘onbereikbaar Fryslan’ is krachtig vanwege de eenvoud van het idee erachter. Eenvoudige ideeën zijn vaak de basis onder de meest succesvolle initiatieven. Dat wil alleen niet zeggen dat de uitvoering makkelijk is of eenvoudig. Bijvoorbeeld staat wetgeving niet toe dat mobiele verbindingen ergens opzettelijk worden geblokkeerd. Vanzelfsprekend kunnen deelnemers besluiten hun telefoon in te leveren, maar voor noodgevallen zal een oplossing moeten worden gevonden. Dat kan door de receptie te informeren over het type berichten en afzenders die wel doorgelaten moeten worden naar de rustrecreant maar misschien zijn hiervoor slimmere ict-interventies te bedenken vanuit het design for solitude kamp. Wellicht dat partners uit andere sectoren hier ervaringen mee hebben. Een ander punt is de optimale beleving. Het is zinvol te kijken met de omgeving van de rustplekken wat kan worden gedaan om enerzijds zoveel mogelijk de stilte te garanderen en anderzijds de beleving zoveel mogelijk te verhogen. Bijvoorbeeld valt te denken aan samenwerking met Staatsbosbeheer en natuurorganisaties om informatie over en

beelden van het gebied waar wordt gerecreëerd te ontsluiten, zodat de recreant vooraf en achteraf nog kan nagenieten van zijn/haar ervaring. Ook is er een inhoudelijke relatie met het bestaande project regiopromotie Zuidoost Friesland, met initiatiefnemer Hofstra. En met initiatieven om de regio Noordoost op de kaart te zetten met spirituele activiteiten.

5.3.3 Wat is de mate van eigenaarschap?

Ineke Verdoner wil een hub Spiritualiteit van Fryslân trekken, Kees Terwisscha van Scheltinga, van Landschapsbeheer Fryslân is nauw betrokken bij het initiatief bezinningstoerisme. Het idee was geformuleerd door Nynke Rixt Jukema, die ook bij de uitwerking betrokken wil zijn. Bij de provincie Fryslân is Coby Hoogkamp geïnteresseerd om dit op te pakken.

5.3.4 Wat is de digitaliseringsbehoefte van het project?

Hoewel het project een afwezigheid van rust verstorende elementen en dus ook –of misschien wel juist van digitale middelen- bevat het verschillende elementen waarbij digitalisering een waardevolle rol spelen kan. Zoals genoemd zijn er vanuit het design for solitude kamp verschillende innovaties denkbaar die kunnen bijdragen aan een comfortabel rustgevoel. Daarnaast kan internet een belangrijke informatie en communicatiebron zijn. Op die manier kunnen mensen uit het hele land en daarbuiten kennis nemen van de mogelijkheden en daar gebruik van maken. Ook het verlengen van de ervaring met digitalisering is een interessante optie. Door mensen het gebied waar ze heen zullen gaan virtueel te laten bezoeken (foto's, film, webcam, geluiden, verhalen) kunnen ze alvast een gevoel krijgen voor wat ze te wachten staat en achteraf kunnen ze hun ervaringen delen met anderen die een tijdje onbereikbaar zijn geweest in Fryslân.

5.3.5 Welke rol is er binnen het proeftuinproject voor de provincie weggelegd?

- Verbinden en ondersteunen van ondernemers die van hun accommodatie een 'onbereikbare plek' willen maken. Hen arrangementen laten ontwikkelen.
- Pr en communicatie voor het idee, verbinden met Fan Fryslân.
- Koppeling maken met Duurzaamheid en cultuurdoelstellingen, Kulturele Haadstêd 2018.
- Ondersteuning bij uitdragen idee naar Europa en koppeling aan Europese programma's
- Een goede digitale breedbandinfrastructuur is ook cruciaal voor de optimale ontwikkeling van dit project.

5.4 Case: De Friese Erfgoed Hub

5.4.1 Wat is het basale idee?

Tijdens de workshop over cultuur en creativiteit werd het idee van de 'Friese Erfgoed Hub' ingebracht. Dit idee, ontwikkeld door een aantal erfgoedinstellingen, maakt data uit alle deelnemende erfgoedinstellingen beschikbaar voor interactieve toepassingen. Op basis van een gemeenschappelijke en open hub voor regionaal erfgoed kunnen burgers eigen context toevoegen (' cocreatie' en 'digital story telling'), nieuwe erfgoedverhalen ontdekken, eigen virtuele collecties samenstellen en deze delen met anderen of erfgoed aan locaties koppelen via GPS-toepassingen. Zowel hub als data zijn volledig open (open source), een voor Nederland uniek concept. Zo stimuleert dit project niet alleen toegankelijkheid van

digitaal erfgoed maar ook bedrijvigheid en nieuwe toepassingen zoals software, tools en diensten door derden, en komt erfgoed tot leven als gebruiksgoed.

Een interessante koppeling die tijdens de werksessie op 8 november 2011 werd gelegd was om de Erfgoed hub te incorporeren in een virtuele Villa die alles herbergt wat Fryslân op cultureel gebied beweegt en biedt. Villa Fryslân is een initiatief dat uiteindelijk ten doelstelling heeft een bijdrage te leveren aan het welbevinden van mensen, door cultuur meer in hun leven te integreren. Digitaal en fysiek. Villa Fryslân staat voor een virtueel pand waarin kamers beschikbaar en te bezoeken zijn. Kunstenaars, artiesten, theatermakers en cultuurinstellingen gebruiken de villa om mensen een beleving te geven, een voorproefje of een herinnering. Om te bezichtigen of te bewerken. In de fysieke wereld wil men gebruik maken van de steeds grotere leegstand van winkelpanden in de steden en die benutten als fysieke villakamers. Daar vinden dan culturele activiteiten plaats. Zo wil men een Villa Fryslân tour organiseren langs deze panden onder het motto: Leegstand is vooruitgang!
Villa Fryslân is ook een mogelijkheid om de erfgoed hub te presenteren en te verbinden met andere culturele expressionisten de gelegenheid zichzelf te presenteren en met de Friese gemeenschap te interacteren.
Mensen kunnen zelf hun culturele omgeving creëren en suggesties krijgen, waardoor ze gestimuleerd worden verder te kijken dan ze gewoon zijn.

- *Hoe raakt dat aan Europese thema's?*

Dit idee gaat over culturele expressie en interactie. Cultuur is wat een gemeenschap bindt en dus sluit het idee aan op social cohesion en inclusion. Dit ook vanwege de laagdrempelige interactiviteit tussen cultuurmaker/beheerder en publiek. Een ander onderdeel dat in het plan opvalt is de het mogelijk maken met cultuur te 'spelen'. Kennisnemen van cultuur wordt verrijkt met deelnemen aan en voortborduren op. Digitalisering is daarvoor bij uitstek het middel en deze innovatieve insteek sluit goed aan op smart growth en nieuwe businesscases.

- *Zijn er andere projecten die hier aan gelieerd zijn?*

De projectideeën uit het in dit stuk gepresenteerde overzicht 9, 10,11,12,14 De regiopromotie Fan Fryslân en de toeristische promotie door Fryslân Marketing.
GS hebben op 15 november 2011 ingestemd met de ambitie voor Kulturele Haadstêd: Het bewust inzetten van kunst en cultuur in combinatie met bewuste digitalisering levert op een speelse en natuurlijke manier grote kracht om de maatschappij in transitie te brengen, van een economisch gedreven maatschappij naar een door welbevinden gedreven maatschappij. Daar draagt dit project direct aan bij.

5.4.2 Is het idee ook interessant voor andere maatschappelijke of economische ontwikkelingen?

De Erfgoed hub is een innovatieve manier om content aan te bieden, te verrijken en te combineren. De opensource gemeenschap is op grote schaal betrokken bij verschillende verschijningsvormen van dit idee. En toch zijn er talrijke sectoren die vanuit angst of onbekendheid met de mogelijkheden niet gebruik maken van het grote potentieel dat aangeboord kan worden door crowdsourcing. Het voorbeeld kan sectoren inspireren aan te haken, bijvoorbeeld Friese tekstuitgevers (boeken, kranten, tijdschriften). Er is al veel content beschikbaar voor de Erfgoedhub. Bijvoorbeeld de verhalen van Fryslân (http://www.ferhalenfanfryslan.nl/info.php),

een verzamelplaats voor boeiende persoonlijke verhalen over historische gebeurtenissen uit de omgeving.
Er zijn ook waardevolle verbanden te leggen met sectoren als: Onderwijs, Toerisme, Economie (o.a. Creatieve Industrie).
Identificeer de cross-sectorale thema's;
Open data, delen, vrijgeven, tweaking, betrokkenheid.

- *Wat is de meerwaarde voor de initiatiefnemers van samenwerking met andere sectoren?*

De Erfgoed Hub is een open data initiatief, dat kan ook interessant zijn voor andere sectoren. Door de Erfgoedhub te koppelen met een ander initiatief zoals Villa Fryslân, kan de meerwaarde nog verder worden vergroot. Daarmee zal de aandacht ervoor verder toenemen.

- *Wat is de mate van eigenaarschap?*

Het Fries museum, Tresoar, Friese Bibliotheken en het Fries Scheepvaartmuseum zijn de bedenkers van de Friese Erfgoedhub. De Villa Fryslân gedachte wordt door hen gedragen en ook door Tryater, Jan Veninga van Buro Klei, Jant van Dijk van Jant evenementen en Bouke Haspels van On The Job. Zie ook het filmpje dat gemaakt is tijdens het Open Innovationfestival Fan Fryslân: http://www.youtube.com/watch?v=6bAFR86UOUo

5.4.3 Wat is de digitaliseringsbehoefte van het project?

Veel van de content is al beschikbaar. Op technisch vlak valt te denken aan bouw, onderhoud en beheer van een platform. Gezien de benodigde techniek ligt het voor de hand te kijken naar samenwerkingsmogelijkheden op het gebied van hosting, beheer en interactieve modules met het initiatief van duurzame doarpen en inclusieve wijken.

5.4.4 Welke rol is er binnen het proeftuinproject voor de provincie weggelegd?

Ook hier geldt ene relevante rol van de overheid als contactenlegger, inzet van communicatie en marketing, koppeling naar Nationale en Europese instanties en regio's. Daarnaast is het ook hier zinvol te kijken naar verbinding met beleidsprogramma's op het gebied van cultuur. Bijvoorbeeld Kulturele Haadstêd 2018. Een ander belangrijke koppeling waar de Provincie haar invloed kan aanwenden is die van het topsectorenbeleid.
Dit concept past totaal bij de speerpunten van de topsector creatieve industrie.
In de innovatieagenda 2011 omtrent Network Media & ICT van Immovator komt de volgende zinsnede terug:

> "*Media, ICT en Erfgoed vormen een gouden combinatie in het inzichtelijk maken en ontsluiten van erfgoed en daarmee verbonden dienstenontwikkeling. […] In een sterk gemedialiseerde wereld blijft erfgoed cruciaal als reservoir (digitale archivering), als reflectie op identiteit (mediawijsheid) en als inspiratiebron voor o.a. architectuur, design en ontspanning."*

Door cultureel erfgoed op bovenstaande manier te 'bundelen' of te ontsluiten met media en ICT kan de Friese cultuursector goed aansluiten en wellicht zelfs het voortouw nemen op een speerpunt van de topsector Creatieve Industrie en dus investeringsprioriteiten van het huidige kabinet. Er is door een aantal Friese partijen al aangegeven hieraan mee te willen werken, zie de bijlage voor de brief hierover.

De mate van bereidheid om samen te werken om dit initiatief te realiseren is sterk aanwezig. De erfgoedinstellingen hebben aangegeven elkaar echt gevonden te hebben en in gesprekken met ons benadrukt dat ze het cruciaal vinden het opgebouwde momentum te behouden. Daarbij is ondersteuning van de provincie onontbeerlijk. Overigens hebben de partijen die interesse en betrokkenheid toonden op Villa Fryslân een soortgelijke boodschap afgegeven.
We adviseren dat dit signaal door de provincie ter harte wordt genomen.

Ook voor dit proeftuinproject geldt dat een goede digitale breedbandinfrastructuur belangrijk is voor de optimale ontwikkeling van dit project.

5.5 Case: Duurzame Veehouderij

5.5.1 Wat is het basale idee?

We moeten jongeren enthousiast maken voor een duurzame maatschappij met een sluitende kringloop van grondstoffen. Een belangrijk onderwerp voor Friesland daarbinnen is de agrarische sector. De uitdaging die men wil beantwoorden is het betrekken van het publiek bij duurzame veehouderij. Zodat er draagvlak ontstaat en ook ideeën voor het sluiten van de kringloop in duurzame veehouderij. Men dacht daarbij aan mestraffinage of aan het indikken van melk op de boerderij, zodat er minder transport nodig is. De start voor draagvlak en ideeën ligt bij de jeugd en door middel van een motiverende activiteit als een wedstrijd. Dat kan verbonden worden aan het onderwijs (HBO en MBO), zo vonden de bedenkers. Er moet daarom een lesaanpak komen waarin duidelijk wordt gemaakt welke processen en kringlopen er op het boerenbedrijf zijn. Simulatiespelen en webcams in stallen geven de leerlingen meer zicht op de agrarische wereld. Belangrijke aanjager van dit bewustzijnsproject is een wedstrijd, waarin leerlingen, studenten van een aantal (agrarische) onderwijsinstellingen worden uitgedaagd om mee te denken door een ontwerp in te dienen voor een oplossing die een wezenlijke bijdrage levert aan de uitdagingen in de agrosector.

Hoe raakt dat aan Europese thema's?

Dit idee sluit duidelijk aan op smart en sustainable growth. Door actief op zoek te gaan naar ideeën voor weerbarstige uitdagingen in de verduurzaming van het boerenbedrijf wordt sociale innovatie ingezet om te komen tot nieuwe manieren van bedrijfsvoering. Zo bedoelt de Europese Commissie 'smart growth'. Sustainable is ook duidelijk een belangrijke component van dit initiatief. Er zijn immers oplossingen te vinden voor uitdagingen die nu en in de toekomst negatieve effecten hebben op het milieu. Daar valt veel winst te behalen.

Zijn er andere projecten die hier aan gelieerd zijn?

De vorming van het provinciaal beleid voor Duurzame en biologische Landbouw en de Friese discussie over megastallen. De Nije Pleats (inpassing van grote stallen in het landschap, verduurzaming van het ruimtelijk beleid)
Greeneration, project van Stenden om bij jongeren duurzaam gedrag te stimuleren en hier onderzoek naar te doen. (zie filmpje op Youtube, Open Innovationfestival Fan Fryslân: http://youtube/dFIC5swIs)
Ook is er een inhoudelijke link met het projectidee netwerk Duurzame Dorpen.

5.5.2 Is het idee ook interessant voor andere *maatschappelijke of economische ontwikkelingen?*

Verschillende sectoren hebben uitdagingen in het sluiten van de grondstoffenketen. Te denken valt aan de bouw, watersector, transport.
De lessen en gebruikte methodiek zullen waardevolle inbreng zijn voor deze sectoren. Ook valt te denken aan de afval verwerkingsindustrie, bijvoorbeeld Van Gansewinkel die streven naar een integrale aanpak van grondstoffen en dat in verschillende productie en consumptieketens proberen te introduceren.
Ten slotte is het zeer denkbaar dat alle producenten, en verwerkende industrie, en aanbieders als supermarkten interesse zullen hebben voor dit idee.
Identificeer de cross-sectorale thema's
innoveren door publiek in te zetten, draagvlak en dialoog creëren, integrale/overstijgende sturing op oplossingen.

- *Wat is de meerwaarde voor de initiatiefnemers van samenwerking met andere sectoren?*

Steun, kennis, ruchtbaarheid, verdere innovatie vanuit andere perspectieven.

5.5.3 Wat is de mate van eigenaarschap?

Verschillende organisaties hebben hun commitment uitgesproken.
De Dairy campus, de Vereniging jonge agrariërs, het Van Hall-instituut, AOC Friesland. Betrokken kunnen worden: Wageningen universiteit, Friese Milieufederatie, Friesland Campina, beleidsmedewerkers bij nationale overheid, provincie en gemeenten.

5.5.4 Wat is de digitaliseringsbehoefte van het project?

Er moet een digitaal platform komen. Daarvoor is hosting nodig, een aantrekkelijk design, profielmogelijkheden voor leden, discussie en interactiemogelijkheden, veel prikkels om te innoveren en inbreng te leveren. Mobiel verlengstuk, koppeling met sociale media.

5.5.5 Welke rol is er binnen het project voor de provincie weggelegd.

Ook hier gaat het weer om de mogelijkheden van de provincie om bekendheid te geven aan het initiatief, verbinding te leggen met relevante partijen, kennis en Nationale en Europese regio's en trajecten.
Een goede digitale breedbandinfrastructuur is belangrijk voor de optimale ontwikkeling van dit project.

5.6 Proeftuinprojecten en de DAF

Zonder afbreuk te willen doen aan de andere initiatieven stellen wij voor bovenstaande projecten aan te wijzen als 'proeftuinen'. Ze kwalificeren als "ambassadeur" of "gezicht" van de maatschappelijke doelstelling waar ze zich op richten. Ze zijn als het ware een "sterk merk" en kunnen binnen de DAF instrumenteel zijn om betrokkenheid, eigenaarschap en momentum te creëren. De proeftuinen geven op een inspirerende manier invulling aan en andere projecten kunnen er bij aansluiten. Het zijn projecten die in belangrijke mate faciliterend, of zelfs randvoorwaardelijk zijn voor andere initiatieven.
Ze kunnen daardoor ook goed als basis dienen voor realisatie van een samenhangend programma voor maatschappelijk welzijn en gezamenlijke sturing daarop.

Vijf proeftuinen voor de DAF

Thema	Proeftuin	"Gezond verstand" principes (mindset)	Eigenaarschap en Mienskip: duurzaam samenwerken	Generieke (ICT) voorzieningen cross-sectoraal verbinden	Smart specialisation: focus en complementariteit	Kennis ontwikkeling; meten en leren (living lab)
Liveability	**Inclusieve Wijken**	✓	✓	✓	✓	✓
Duurzame energie	**Duurzame Dorpen**	✓	✓	✓	✓	✓
Water en landschap	**Onbereikbaar Friesland**	✓	✓	✓	✓	✓
Biobased	**Duurzame Veehouderij**	✓	✓	✓	✓	✓
Cultuur en creativiteit	**Friese Erfgoed Hub**	✓	✓	✓	✓	✓

De initiatieven zoals deze zijn bedacht in en naar aanleiding van de workshops passen over het algemeen uitstekend bij de opzet van de DAF. Hierbij is het wel belangrijk aan te geven hoe en op welke elementen actoren binnen de sector zelf eigenaarschap kunnen en moeten nemen, en welke elementen bijvoorbeeld meer op het pad van de provincie, gemeente of andere overheid zouden moeten liggen. Daarover meer in hoofdstuk 6.
Bovenstaande schema kan ook worden gebruikt als selectie- en indelingsmechanisme voor nieuwe initiatieven. Als een nieuw initiatief voldoet aan de kernelementen is het verstandig te kijken naar mogelijke verbindingen met de proeftuin op het specifieke thema waarbinnen het valt.
In ieder geval biedt het binnen het DAF programma houvast om inspanningen te focussen en complementariteit inzichtelijk te maken.

Hierboven staan initiatieven benoemd zoals we die in proeftuinen hebben geclusterd rondom specifieke behoeften en doelstellingen.
Per proeftuin hebben we bekeken wat er nodig is.
In het volgende hoofdstuk bekijken we of er gemeenschappelijke elementen te benoemen zijn, welke conclusies we kunnen trekken uit het traject tot nu toe en geven we advies over de vervolgstappen. Daarbij gaan we specifiek in op de vraag welke bijdrage de provincie kan leveren aan de DAF en welke activiteiten daar bij passen.

6 Conclusies en aanbevelingen

In het voorgaande beschreven we de digitale agenda Fryslân (DAF). Een programma voor sociaal economische transformatie ondersteund door digitalisering. We beschreven de stappen om met de samenleving een verkenning te doen op wat er aan behoeftes leeft en de oplossingen daarvoor. Uit de veelheid aan ideeën hebben we een voorstel geformuleerd voor een vijftal 'proeftuinprojecten' die we in een Tûke Mienskip (onze suggestie als nieuwe benaming voor de DAF) kunnen inzetten. Vanuit het principe van open uitnodiging tot aansluiting en aanvulling(zwaan-kleef-aan). Daarmee hebben we invulling gegeven aan het eerste deel van de opdracht het beschrijven van een programmaplan dat realistische, innovatieve projecten bevat, waarbij maatschappelijke partners geheel of voor een aanmerkelijk aandeel in de uitvoering participeren.
In dit laatste hoofdstuk staat de vraag centraal wat de overheid kan doen om de resultaten van het programma tot nu toe maximaal te laten renderen naar de toekomst en waarmee in de besturing van het programma rekening gehouden moet worden. Daarmee geven we invulling aan het tweede deel van onze opdracht gericht op wat er nodig is om dit programma van maatschappelijke digitaliseringsprojecten uit te kunnen voeren.

6.1 Overheidstaken voor maximaal maatschappelijk rendement

De vraag over de rol van de overheid bij de DAF geeft vanuit de geformuleerde behoeftes in de verschillende thema's een behoorlijk coherent beeld. De provincie en eventuele andere betrokken overheden kunnen 5 (proces)taken oppakken.

Schematisch:

6.1.1 Generieke (ICT) voorzieningen

Van oudsher had de overheid een belangrijke rol in het voorzien in de nutsvoorzieningen. Deze voorzieningen ten algemenen nutte komen in een digitaal en geprivatiseerd tijdperk anachronistisch over. Toch zijn ze helemaal passend bij de behoefte van de maatschappelijke partners die hun schouders onder initiatieven voor het welzijn van de samenleving willen zetten. Ook, of misschien wel juist, in

digitalisering zijn investeringen noodzakelijk die de draagkracht of juridische mogelijkheden van de coalitie te boven gaan. Een goede digitale breedbandinfrastructuur is cruciaal voor de optimale ontwikkeling van de clusters van projecten. De provincie werkt aan beleid hiervoor en zou de maatschappelijke behoefte die in de proeftuinprojecten naar voren komt kunnen betrekken bij de overwegingen voor dat beleid.

De projecten hebben verschillende oplossingen voor verschillende uitdagingen geformuleerd. Toch lijkt er op het vlak van digitale benodigdheden aan een aantal zaken gedeelde behoefte te zijn.
Zaken die duidelijk randvoorwaardelijk voor verschillende initiatieven zijn:

- Een stabiel en hoogwaardige communicatie infrastructuur, breedband
- Hosting van de (“open data”) platforms
- Trafficmonitoring en analyse instrumenten
- Interactieve modules voor platforms
- Standaardisatie en interoperabiliteit van content
- Maximaal hergebruik van technische oplossingen die in andere sectoren al ontwikkeld zijn
- Beschikbaarstelling van “Open data” zelf
- Privacy en ID- management en (IP)rechten tools

Vanuit de DAF kan er een bijdrage geleverd worden aan criteria die nodig zijn voor de beoordeling van steeds talrijkere provinciale projecten met een digitaal aspect door aan de projecten concrete leer- of ontwikkeldoelstellingen te koppelen die relevant zijn voor de verdere ontwikkeling van deze generieke voorzieningen.

6.1.2 Sociale prikkel :

Naast het creëren van fysieke verbindingen is het belangrijk dat de overheid investeert in het leggen van nieuwe sociale en professionele verbindingen en het op gang houden van het proces. Overheden zijn verzamelplaatsen van netwerken, kennis en vertegenwoordigers van allerlei organisaties. Daarmee is een geweldig potentieel aan verbindingskracht beschikbaar. Het is de kunst om te organiseren dat vraag en aanbod bij elkaar komen. Een van de zaken die de provincie op kan pikken is het verbinden van die initiatieven, over sector- en gemeentegrenzen heen, zodat ze voor elkaar een vruchtbare context gaan vormen. Digitalisering, internet en ICT èn cultuur en creativiteit spelen bij deze verbinding een belangrijke rol. De provincie zou , samen met de gemeente Leeuwarden, meer podium moeten kunnen bieden aan de Creatieve Industrie en het Biobased netwerk. Dit zijn netwerken die zich van nature verbinden met terreinen als Zorg, Vervoer en Duurzaamheid. Dat is ook een specifieke rol voor de DAF in samenwerking met Cultuur. Het (helpen) creëren en versterken van bestaande (virtuele) ontmoetingsplaatsen als het Open Innovatie Festival, TEDxFriesland etc. kunnen daar sterk aan bijdragen, maar wij adviseren dat hiervoor ook vanuit de DAF een digitale en fysieke ontmoetingsvoorziening wordt ingericht. Het provinciaal verbinden van de doelen en uitvoering van diverse programma’s en beleidsterreinen: o.a. op het terrein van Duurzaamheid, Cultuur en Digitale Agenda Fryslân en actievere uitwisseling over provinciale projecten werd door de deelnemers als zeer wenselijk geacht.
Het zou goed zijn als de provincie zou organiseren dat op reguliere basis partijen uit een variëteit van sectoren elkaar treffen. Dat kan bijvoorbeeld door thematische sessies te organiseren over onderwerpen en projecten die te maken hebben met de veranderende slimme samenleving en nieuwe behoeften en bijpassende

oplossingen. Inspiratie, kennis en know how, in bijeenkomsten die fysiek worden gehouden in het gebouw van de provincie, met een verlenging op een digitaal platform dat weer verbonden is aan de initiatieven. Zo wordt ontwikkeling, crowdsourcing en uitnodiging tot aansluiten door nieuwe maatschappelijke partijen gefaciliteerd. Deze manier van bevorderen van nieuwe coalitievorming moet laagdrempelig en vrijblijvend worden vormgegeven. Uitnodigend, open, zwaan-kleef-aan.
Aan deze open pleinfunctie zouden de vijf hierboven beschreven “proeftuinen” verbonden moeten worden. De proeftuinen zijn juist met volledig commitment, gebaseerd op een sociale overeenkomst en geleid volgens de principes van projectmanagement, met duidelijke afspraken, actiehouders en deadlines. Deze aanpak, die onder andere in Brainport Eindhoven is gebruikt, zal waarschijnlijk ook in Fryslân succesvol zijn.
Communicatie is een belangrijke factor en dit werd tijdens de workshops ook benadrukt. Deelnemers gaven aan er veel belang bij te hebben dat de Provincie en overige overheden hun communicatiekanalen en zichtbaarheid inzetten voor de maatschappelijke initiatieven. Te denken valt aan het inzetten van het marketingprogramma Fan Fryslân (en/of Friesland marketing) voor deze doelen. Dit strookt ook met de ambitie die Fan Fryslân verwoordt in het meerjarenplan 2012-2014: een uniform merkbeeld van Fryslân en meer bundeling bij communicatie over voor Fryslân belangrijke onderwerpen. De provincie kan op deze wijze een belangrijke procesbijdrage leveren.
Vanzelfsprekend is ook de rol van de provincie als ‘gateway naar andere overheden’ een belangrijke. Herhaaldelijk is door initiatiefnemers gewezen op de rol van de provincie in het ontsluiten van nationale en Europese netwerken en trajecten. Ook dit is een schakelrol die van belang wordt geacht.

6.1.3 Stimuleren ondernemerschap:

De Digitale Agenda Fryslân moet in tijden van stevige bezuinigingen voor bestuurders heel welkom klinken: een programma dat er voor zorgt dat maatschappelijke partijen hun verantwoordelijkheid nemen en zelf hun uitdagingen aangaan. Diverse deelnemers aan de workshops vonden dat de initiatieven geen subsidie nodig hadden. Ze wilden een andere rol van de overheid. Daarmee zou de DAF een programma worden waarbij de overheid dus niet meer hoeft te investeren. Dat is niet helemaal juist. Misschien niet meer in de vorm van subsidies zoals dat voorheen gebeurde, maar wel door randvoorwaarden in te vullen. Of wanneer een financiële impuls nodig is, dat alleen te doen in de juiste fase (IPO adviseert bijvoorbeeld om alleen in de seed-fase te investeren) gekoppeld aan een commitment van partijen zelf met borging in hun reguliere budgetten. De overheid kan daarnaast natuurlijk altijd investeren in de eigen taken en diensten. De overheid is in meerdere van de projecten op z’n minst zelf actor en belanghebbende. Soms ook mede eigenaar van een resultaat.
De projecten dragen bij aan het realiseren van beleidsdoelstellingen van de overheid. Het is denkbaar dat financiering middels herallocatie van bestaand beleidsgeld voor de (Publiek) Private vehikels die de projecten realiseren beschikbaar gemaakt wordt.

6.1.4 Know how

Meten en leren (monitoring en evaluatie) o.a. via Living Labs is een rol die de overheid met kennisinstellingen zou kunnen invullen. Maar ook het faciliteren van het programma proces en uitvoeren van onderbouwend onderzoek bijvoorbeeld in

de begin (seed-) fase zou expliciet tot de mogelijkheden moeten behoren. Met know how bedoelen we dat er een nadruk ligt op welke omstandigheden en voorwaarden belangrijk zijn voor het slagen van een project. Niet een statisch 'proof of concept' zoals in veel pilots wordt nagestreefd, maar middels leeronderzoek opgedane praktijkervaring (proof of practice). Het leren richt zich dus vooral op 'hoe gaan we het aanpakken':

- hoe krijgen we alle relevante partijen bereid om als mede projecteigenaar verantwoordelijkheid te nemen;
- hoe krijgen we een versnelling in de ontwikkeling van breed bruikbare digitale tools (i.p.v. steeds weer opnieuw te specifiek maatwerk voor individuele projecten);
- hoe krijgen we kennisuitwisseling tot stand met partijen die latente belangstelling hebben voor deze kennis;
- hoe geven we de opgedane 'know how' terug aan de samenleving, waardoor inwoners, ondernemers en maatschappelijke organisaties zich steeds vaker zelf kunnen redden bij het uitwerken en uitvoeren van hun initiatieven?
- Enz.

Effectmetingen zijn ook een belangrijk onderdeel voor leren in projecten. Meestal wordt dit ingezet om af te rekenen of om aan te tonen hoe geweldig men presteert. Binnen de Tûke Mienskip zou de cultuur vooral gericht moeten zijn op het willen "leren" (hetgeen inhoudt dat er ook dingen fout mogen gaan). De effectmeting richt zich vooral op 'wat willen we bereiken', in dit geval: het vergroten van het zelforganiserend vermogen van de Friese samenleving. Het te meten effect is dan: de mate waarin de Friese samenleving in staat is om zelf initiatief te nemen, uit te werken en uit te voeren met het doel om maatschappelijk relevante thema's aan te pakken. Iets waar los van dit project ook andere ontwikkelingen invloed op hebben. Om te leren en beleid ook bij te kunnen sturen is het vooral interessant om nieuwe methodes als "reflectieve monitoring" (zie bijlage) toe te passen. Men richt het plan van aanpak in als een aaneenschakeling van "plan-do-check-act" cirkels. Op deze manier kan voortdurend geschakeld worden naar aanleiding van nieuwe technische mogelijkheden, nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen, nieuwe maatschappelijke thema's en vraagstukken, veranderde belangen en onverwachte, maar in de praktijk ervaren belemmeringen.

Instrumentontwikkeling
Om een nieuwe sociale dynamiek op gang te brengen en te houden is het belangrijk om de randvoorwaarden in te vullen. We noemden de generieke voorzieningen. Ook is het relevant mensen te verbinden, kennis te verwerven en te delen. Het is daarnaast relevant er voor te zorgen dat de benodigde instrumenten ter beschikking komen. Te denken valt aan het creëren van nieuwe financieringsconstructies. Zoals de pay-for-succes bond. Maar ook talentontwikkeling is belangrijk.
Ook dit vraagt een lerende houding en ruimte voor experimenten (onderzoek).

6.2 Rolopvatting

Bij dit alles is het relevant dat de overheid zich naast nieuwe taken ook oriënteert op een andere rolopvatting of opstelling. Meer als partner en facilitator van het proces, maar niet als probleemeigenaar. Die gewenning kost tijd, net zoals het wennen zal zijn voor sommige maatschappelijke partners dat de overheid zich

anders gaat opstellen. Dat houdt in dat de overheid ook inhoudelijk niet autoritair moet willen sturen of controleren, maar moet zorgen voor coördinatie, verbinding, inspiratie, kennis en methode. En hiernaar haar communicatiekanalen aanpast. Een idee hiervoor van een aantal deelnemers was een omgeving te creëren volgens de (digitale)omgeving: www.durftevragen.nl.
In de werksessies werd door deelnemers ook het belang benadrukt van betrouwbaar en bestendig beleid in de zin van het vasthouden aan doelstellingen. Ook werd flexibiliteit genoemd en het nemen van verantwoordelijkheid voor de samenhang.

6.3 Besturing van het programma

Hoe kan een programma voor maatschappelijke ontwikkeling zoals de digitale Agenda bestuurd worden? Dat is de vraag die ons rest te beantwoorden.
Daarvoor kijken we naar de kernelementen de digitale agenda. Dat zijn immers de ingrediënten die ven belang zijn voor een succesvol programma.

- Mindset: nieuwe “gezond verstand” principes:
- Eigenaarschap en Mienskip:
- Generieke (ict) voorzieningen: cross-sectoraal verbinden:
- Smart specialisation: focus en complementariteit:
- Living labs: meten en leren:

Als we de DAF elementen in ogenschouw nemen adviseren wij om in de besturing van het programma sterk rekening te houden met:

a. **een participatieve besturing:** actoren die eigenaarschap nemen moeten op één of ander manier zelf mede vorm kunnen geven aan richting en ontwikkeling. Hiervoor kan een fundament worden gelegd met de ondertekening van een sociale verbintenis, een ‘Sosjale ûndernimmers ferbining’. Daarin leggen partijen concreet vast welke bijdrage zij zelf (bij voorkeur ook financieel) gaan leveren, inclusief tijdpaden.
Het bieden van ontmoetingsplaatsen en gezamenlijke communicatie en marketing is een andere manier om dit te bevorderen.
Tot slot is te overwegen om “ambassadeurs” met natuurlijk gezag, boven de partijen staand, met een hoogwaardig netwerk en bestuurlijke bagage aan te zoeken om zich verantwoordelijk te stellen voor voortgang op voor hen relevante onderwerpen.
b**. een cultuur van meten en leren:** ruimte om te experimenteren is essentieel. Om vrijblijvendheid tegen te gaan is het verstandig een vorm van effectiviteitmeting en evaluatie in te bouwen. Niet om af te rekenen, maar om te leren. Dit betekent dat men niet gaat sturen op kwantitatieve “output”, maar op kwalitatieve “outcome”. Deze dient wel van te voren met elkaar geformuleerd te zijn.
c. **koppeling met bestaand beleid:** De Tûke Mienskip legt terecht een duidelijk primaat bij de eigen sterktes en energie van de regio. Hierdoor wordt met elkaar de slag gemaakt van “dat kunnen wij ook” naar “dat doen wij beter”. Dit biedt tevens de mogelijkheid explicieter te zijn over wat de regio zelf aan andere regio’s te bieden heeft. Geen van de actoren kent daarbij overigens wat men noemt een “greenfield situatie”. Men heeft altijd te maken met bestaand beleid, bestaande sectoren, structuren en budgetten. Om ontwikkelingen van de Tûke Mienskip duurzaam te laten zijn is het noodzakelijk hier aansluiting bij zoeken en te houden en optimaal gebruik te maken van bestaande budgetten en (beleids)doelstellingen, en deze waar nodig te helpen transformeren (verleiden).

Om dezelfde reden, maar ook met het oog op het aantrekken van middelen is het verstandig om op zijn minst in terminologie aansluiting te houden bij Nationale en Europese beleidstrajecten als Topsectorenbeleid, Digitale Agenda's en Smart Specialisation.

6.4 Sosjale ûndernimmers ferbining: bestendigen van nieuwe manier van samenwerken

We adviseren om de afspraken over de uitvoering tussen de partners en de provincie rondom de hiervoor beschreven proeftuinen vast te leggen. Dat zou zoals gesteld kunnen met een nieuw soort contract: een sosjale ûndernimmers ferbining. Daarin verbinden de deelnemers zich aan afspraken over de aanpak, de beoogde resultaten voor de Friese samenleving, de mijlpalen, de bijdrage van de partners aan het project en de monitoring van het project. Ook worden er afspraken gemaakt over het beschikbaar stellen van de kennis en de eventuele digitale tools die ontwikkeld zijn en de communicatie over het project.

We geven bovenstaande schematisch weer:

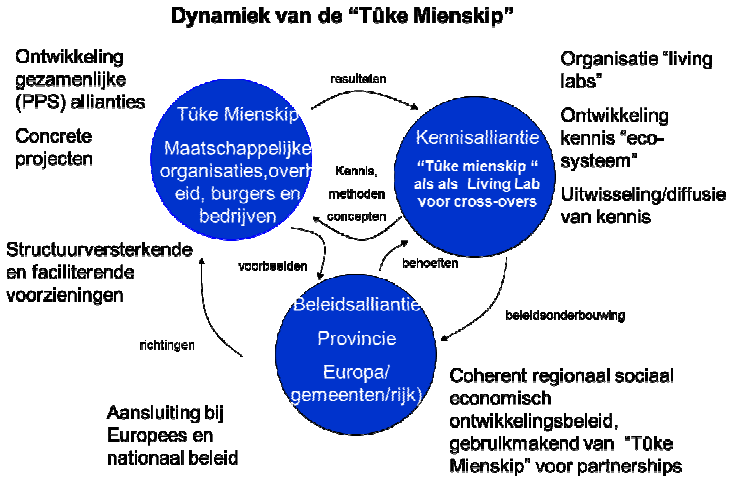

6.5 Tot slot

We kijken terug op een periode waarin we waardevolle nieuwe contacten zagen ontstaan, mooie initiatieven zagen ontwikkelen en waardevolle lessen hebben geleerd. We beschouwen het programma digitale agenda Fryslân (al dan niet onder de noemer Tûke Mienskip) als een kansrijke bodem voor maatschappelijke initiatieven die het verschil gaan maken.
Het is belangrijk dat nu wordt doorgepakt. Het gegenereerde momentum behouden. Daarvoor is het raadzaam dat er een uitvoeringsplan komt vanuit de programma coördinatie, waarin invulling wordt gegeven aan de taken die de overheid kan opnemen. Het is ook relevant de contacten en communicatie met partijen te onderhouden en transparant te zijn over wat ze mogen verwachten van de overheid.
Naast de praktische keuzes voor het programma en de invulling naar maatschappelijke partijen toe is het zinvol beleidsmatige koppelingen te leggen.

Het beleid van de provincie richt zich immers op dezelfde doelen als de Tûke Mienskip. Door beleid en de Digitale agenda te verbinden wordt het programma onderdeel van de kernactiviteiten van de provincie. Een plek waar bestendige inzet op realisatie gegarandeerd is. Een plek die de doelstelling van een succesvolle Tûke Mienskip recht doet.

7 Bijlage

7.1 Werkwijze Reflectieve Monitoring

Onderdeel methodiek	**Monitor activiteit**
Actuele beschrijving innovatieprogramma	• Afbakening van het innovatieprogramma. • Informatie over de lange termijn visie en het doel van het innovatieprogramma. • Beschrijving betrokken spelers, projecten en (beleids)activiteiten.
Voortgangsmonitor of Dashboard	• Zicht op de voortgang van het innovatieprogramma, in relatie tot doelen. • Inzicht in vraagstukken en onvoorziene omstandigheden bij uitvoering van het innovatieprogramma.
Omgevingsverkenning / Innovatie Systeem Analyse	• Schets van actuele ontwikkelingen in het innovatiesysteem waarop het programma is gericht. • Beschrijving van de mate waarin de verschillende functies in het innovatiesysteem zijn ingevuld. • Schets van krachten en belemmeringen bij de verschillende functies van het innovatiesysteem.
Reflectieve dialoog	• Verdieping, duiding en prioritering van bovengenoemde zaken. • Bijstelling van doelen, (beleids)activiteiten (en eventueel projecten) binnen het innovatieprogramma.

Op basis van Reflectief Monitoringsraamwerk (gebaseerd op Weterings & Taanman, 2009)

Bovenstaande kan op bijgaande visuele wijze in kaart gebracht worden.

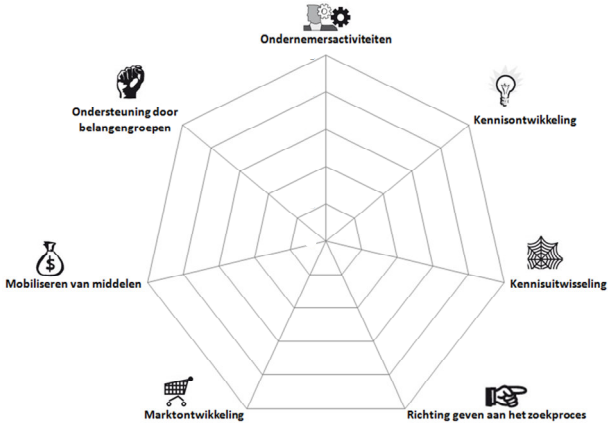

7.2 vervolgstappen

Initiatief: inclusieve communities:

Pi-Groep
De Pi-groep heeft een projectleider aangetrokken, in de persoon van Trees Flapper om commitment voor het idee om te komen tot een proeftuin voor een inclusieve samenleving in wijk Vrijburgh te krijgen bij een aantal belangrijke stakeholders. Gesprekken met de gemeente Smallingerland en de woningcorporaties hebben reeds plaatsgevonden.
Eind februari moet duidelijk zijn of het concept omarmd wordt en kan de volgende fase starten.
Voorbereidingen voor een expertmeeting om de uitgangspunten voor de inclusieve wijk te formuleren zijn in volle gang.
Studenten NHL doen nu met het sponsering onderzoek hoe sociale inclusie werkt in de landen die zij de komende 50 dagen gaan bezoeken.

Deze studenten gaan ook een rol spelen in een nog te formeren werkgroep die samen met onze jongeren in zorg gaan overleggen
hoe zij wonen zien in een gemeenschap, wat hebben zij nodig, waar lopen ze tegenaan etc. (olv docent Michiel Galama, NHL)
Er is een afspraak gemaakt met Zorgbelang Fryslân (Margreet de Graaf).
Nog diverse contacten met deelnemers van DAF2020, waaronder Jaap van Ulzen (Raadslid Leeuwarden).

a. Op het niveau van de individuele organisatie of zelfs burgers (onderaan de piramide, minst schaalbaar)
b. Op het niveau van het netwerk (of voorheen de sector) (midden in piramide al meer schaalbaar)
c. Op het niveau van de provincie / overheid (bovenin piramide, schaalbare oplossingen)

7.3 Voorstel combineren platform duurzame dorpen met andere platforms

Betreft: Input richting Digitale Agenda Fryslân

Van : Friese Milieu Federatie, Doarpswurk en Platform Duurzaam Fryslân
Resp. contactpersonen: Hans van der Werf, Eelke Nutma en Johannes Houtsma
Datum : 12 december 2011

1. *Wat is het basale idee?*

Friese Milieu Federatie, Doarpswurk en Platform Duurzaam Fryslân willen bijdragen aan het bijeenbrengen, stroomlijnen en ontsluiten van de nu vaak versnipperde kennis en ervaring op DE gebied. En dorpen in Fryslân (langs o.a. digitale weg) een handvat/platform bieden om kennis te delen en van elkaar te leren.

- Alledrie de partijen werken daartoe o.a. aan een website en webcontent.
- Alledrie de partijen werken al samen met diverse instanties en onderwijsinstellingen.
- Het zijn alle drie pragmatische partijen die concrete projecten hebben gerealiseerd.
- Alledrie de partijen overleggen c.q. werken samen met de provincie

Door samen te werken kunnen we als FMF, DW en PDF waarschijnlijk meer bereiken dan ieder afzonderlijk. We kunnen door slimme afstemming dubbel werk en/of witte vlekken voorkomen. Verwachting en insteek is om samen met minder kosten meer te bereiken.
Door verbetering en versnelling van de informatie uitwisseling kan ook het besluitvormingsproces t.a.v. duurzame energie mogelijk worden versneld en verbeterd. Hiervoor is het belangrijk om goed af te stemmen met de provincie en gemeenten.

Gegeven het afgebakende gemeenschappelijke belang en de digitale component bij alle drie de partners zou de beoogde ontsluiting van kennis wellicht goed aan sluiten bij de doelstellingen van Digitale Agenda Fryslân (DAF). Voor DAF een concreet, zichtbaar en gedragen doel/thema, duurzaam, leefbaar Fryslân.
Belangrijk signaal van alle mensen met wie contact is geweest, is wel dat DAF niet moet leiden tot meer 'red tape', allerlei overleggen, matrices, rapportages etc., maar ook pragmatisch bij kan/moet dragen aan het gezamenlijke doel (moet m.i. lukken; DAF = middel, geen doel).

7.3.1 Is het idee ook interessant voor andere *maatschappelijke of economische ontwikkelingen?*

a. Duurzame energie raakt zowel de overheid als private sectoren.
   - binnen de overheid: vooral de ‘zuilen’ economie, leefbaarheid, ruimtelijke ordening en Enerzjie Kooperaasje Fryslân
   - binnen de private sector: bedrijven en maatschappelijke organisaties
   - bedrijven: m.n. de sectoren energie, installatie, agrarisch, techniek
   - maatschappelijke organisaties: dorpsbelangen, ondernemersverenigingen, milieu en natuurbescherming, landschap, duurzaamheid

   In directe zin hebben al deze partijen belang bij duurzame ontwikkeling.
   Ook indirect is er een belang; Duurzame energie, m.n. windenergie is een typisch onderwerp waarbij de informatie en besluitvorming door de versnippering van belangen en communicatie tot dusverre ouderwets, getrapt en sectoraal verloopt. Met als resultaat een matig, traag, tijdrovend en voor iedereen vaak onbevredigend proces als resultaat. een proces waar m.b.v. DAF mogelijk veel aan kan worden verbeterd. In feite versnelling en verbetering van het democratische besluitvormingsproces.

   Als derde: Indien DAF versnelling, verbetering en verbinding kan realiseren op het onderwerp duurzaamheid en m.n. windenergie, hebben ook andere thema’s er baat bij.

b. Identificeer de cross-sectorale thema’s (zie hier boven Leefbaarheid en economie vs Landschap vs duurzame energie. Zowel gezamenlijke als tegenstrijdige belangen bij een breed scala aan partijen)

c. Wat is de meerwaarde voor de initiatiefnemers van samenwerking met andere sectoren ?
   - Inhoudelijk; Delen van elkaars kennis en ervaringkennis. Voorkomen dat het wiel vaker moet worden uitgevonden.
   - Procesmatig; Elkaar meer, breder en sneller informeren om tot betere besluitvorming te komen.

2. *Wat is de mate van eigenaarschap?*

   De initiatiefnemers willen gezamenlijk optrekken. Onderzocht moet worden wie van een gezamenlijk platform de beheerder is en aan welke spelregels de gezamenlijke initiatiefnemers elkaar en deze beheerder willen houden.

   a. Daarbij spelen interne aspecten bij de initiatiefnemers; Op dit moment hebben FMF, PDF en DW en meerdere andere partijen kennis/platforms, maar wordt die niet tot nauwelijks gedeeld. Onderzocht moet worden of/hoe die platforms kunnen worden gedeeld (technisch). Het gemeenschappelijk –ontwikkelde- deel vergt gemeenschappelijke afspraken. Daarnaast behoudt iedere partij de eigen website.
   b. Verder spelen aspecten die betrekking hebben op derde partijen; Onderzocht zal worden of/hoe regie nodig is en of/hoe de informatie het beste kan worden ontsloten voor de diverse doelgroepen burgers, de private sectoren, maatschappelijke organisaties en overheden.

      Idee is, dat dorpen, burgers, overheden en private organisaties kennis en ervaringen kunnen delen en elkaar (m.n. digitaal) beter weten te vinden. Op geaggregeerd niveau levert het platform sneller en beter zicht op de belangen en argumenten die spelen t.a.v. een bepaalde ontwikkeling.

3. *Wat is de digitaliseringsbehoefte van het project?*
   a. Combineren en zo versterken van de huidige IT investeringen van FMF, DW, PDF en mogelijke andere partijen, waaronder desgewenst wellicht ook overheden. Aldus, op pragmatische wijze de opzet, vulling en facilitering van een gemeenschappelijk platform + indien nodig beheersafspraken daarover.
   b. Zie laatste DAF bijeenkomst; Clicks, maar ook Bricks: Betreffend IT platform idealiter ondersteunen met fysieke aanwezigheid van liefst lokale mensen van de gezamelijke initiatiefnemers. Sterk punt is, dat FMF, DW, PDF reeds door de hele provincie aktief zijn. Mogelijk ook een centrale Duurzame Energie-locatie in Leeuwarden, waar de vele mensen en instellingen die al actief zijn op het gebied van duurzame energie elkaar ontmoeten, werkplekken hebben, kennis delen, elkaar inspireren..
   c. Op macroniveau: bijvoorbeeld universeel glasvezel. Is zoals nu voorzien niet nodig. Voor betrokkenheid en zichtbaar maken van de hoeveelheid opgewekte duurzame energie wordt samen met de NHL gewerkt aan een project. Mogelijk is hiervoor tzt wel IT ondersteuning en/of netwerk nodig.

4. *Welke rol is er binnen het proeftuinproject voor de provincie weggelegd?*
   De provincie heeft in de optiek van de initiatiefnemers een ondersteunende rol en een rol als één van de partijen die input levert en belangen heeft.
   - Er is bij de provincie veel kennis op het gebied van duurzame energie, economie, ruimtelijke ordening, plattelandsontwikkeling en beleid op al deze terreinen.
   - (Ook) De provincie heeft belang bij stimuleren van duurzame energie, leefbaarheid en bij procesverbetering; De provincie heeft doelstellingen en een rol op alle terreinen die DE raken. Duurzame energie (14% per 2020), Landschap (saneren en clusteren op drie locaties in Fryslân), Economie en leefbaarheid (krimp). De huidige coalitie geeft dat we 'mei inoar' de toekomst van Fryslân moeten maken. De provincie zet ook in op de Enerzjie Kooperaasje Fryslân, een revolving fund voor duurzame energie.

   Om de rol van de provincie en van andere partijen te definiëren is het zaak dat het proces en de uitkomst goed worden onderscheiden. De provincie kan een rol vervullen:
   i. aanleveren en delen van kennis en netwerken
   ii. input t.b.v. het opzetten van het platform (zie o.a. bovenstaande onderzoeken en aandachtspunten)
   iii. input leveren t.b.v. het versnellen en verbeteren van het besluitvormingsproces d.m.v. DAF
   iv. het mede ondersteunen, promoten van het platform. Het platform moet DÉ plek worden waar mensen duurzame initiatieven, bijeenkomsten, en informatie delen.
   v. het benutten van het platform t.b.v. de invulling van haar taak
   vi. co-financiering van de opzet van het platform en organisatie er om heen. Afhankelijk van de bevindingen mogelijk een rol in de .
   vii. mogelijk een toezichthoudende rol in het platform (samen met anderen)
   viii. mogelijk een faciliterende en (co-)financierende rol in een gemeenschappelijk locatie voor duurzame energie (DE-Fryslân house)

7.4 Intentieverklaring Topsector creatieve industrie

Aan:
Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie
Postbus 20101
2500 EC ‟s-Gravenhage
(via topteam@immovator.nl)

Leeuwarden, 19 december 2011

INTENTIEVERKLARING
De Friese Erfgoed Hub, een brede culturele coalitie die bestaat uit de belangrijkste provinciale erfgoedinstellingen Bibliotheek Service Fryslân, Tresoar, Fries Scheepvaart Museum, Fries Museum en Keramiekmuseum Princessehof spreekt

met deze intentieverklaring steun uit voor het innovatiecontract van de Topsector Creatieve Industrie.
De Friese Erfgoed Hub is van mening dat het contract en de uitvoering van de onderliggende agenda‟s een substantiële bijdrage zal leveren aan de ontwikkeling van Nederland tot de meeste creatieve economie van Europa in 2020. De Friese Erfgoed Hub heeft het voornemen daarin zelf een actieve bijdrage te leveren en wordt graag betrokken in het verdere proces in 2012.
De Friese Erfgoed Hub:

- onderschrijft de inhoud van de kennis- en innovatieagenda van het Innovation Network Media & ICT, getiteld “De Kracht van Verbeelding”;
- is zelf actief met onderzoek naar/ontwikkeling van nieuwe diensten op het thema „Cultural Heritage‟ van de agenda van het Innovation Network Media & ICT;
- ondersteunt het in gang gezette proces om meer rendement en effectiviteit te realiseren in de samenwerking tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheden;
- streeft er naar om via deze samenwerking en via open innovatie en kennisdeling eigen activiteiten, kennis en innovatievermogen te versterken en indien mogelijk om te zetten in nieuwe producten en diensten
- zal actief bijdragen aan het op te richten Innovation Network rond Media & ICT;
- wil meedenken over een instrumentarium waarmee samenwerking en innovatie kan worden ondersteund en gestimuleerd binnen de Creatieve Industrie;

Wij zijn bereid samen met het Innovation network rond Media & ICT te onderzoeken op welke wijze en in welke mate wij met de Friese Erfgoed Hub kunnen participeren in de realisatie van de kennis- en innovatieagenda. Deze investering kan geheel of ten dele bestaan uit het beschikbaar stellen van kwaliteitsvolle content, personeel (“uren”), kennis en kunde, een sterk publieksbereik en/of experimenteerruimte.

Onze culturele coalitie investeert nu reeds aanzienlijk in innovatie, onderzoek en ontwikkeling en geeft met de Friese Erfgoed Hub concreet vorm aan de Digitale Agenda Fryslân. Het inzetten van kunst en cultuur in combinatie met bewuste digitalisering levert op een speelse en natuurlijke manier grote kracht om de maatschappij in transitie te brengen, van een economisch gedreven maatschappij naar een door welbevinden gedreven maatschappij. De provincie Fryslân voert de Digitale Agenda uit, samen met partners in de samenleving. Ook te zien op www.daf2020.ning.com.
De Friese Erfgoed Hub maakt data uit alle deelnemende erfgoedinstellingen beschikbaar voor interactieve toepassingen van derden. Op basis van een gemeenschappelijke en „open‟ hub voor regionaal erfgoed kunnen burgers eigen context toevoegen (cocreatie en story telling) en deze delen met anderen of erfgoed aan locaties koppelen. Zowel hub als data zijn open in termen van toegang tot de informatie. Dienstenontwikkeling op basis van deze content wordt bij andere (commerciële) partijen neergelegd. Zo stimuleert de Friese Erfgoed Hub niet alleen de toegankelijkheid van digitaal erfgoed maar ook bedrijvigheid en nieuwe, innovatieve toepassingen zoals software, tools en diensten door derden, en komt erfgoed tot leven als gebruiksgoed. Derden (MKB-ers, de creatieve sector, de toerisme branche, onderwijsinstellingen, uitgevers, etc) kunnen gebruik maken van kwalitatief goede content in de hub, terwijl publiek-private R&D trajecten in samenwerking met het bedrijfsleven ook tot mogelijke afnemers behoren.
Wij blijven graag op de hoogte van de verdere voortgang. Directe contactpersoon namens de Friese Erfgoed Hub is Wilbert Helmus (w.helmus@friesmuseum.nl, 06 504 995 53)
Partners van de culturele coalitie Friese Erfgoed Hub:

- Bibliotheek Service Fryslân, Jacques Malschaert (directeur)

- Tresoar, Bert Looper (directeur)
- Fries Scheepvaart Museum, Meindert Seffinga (directeur)
- Fries Museum, Saskia Bak (algemeen directeur)
- Keramiekmuseum Princessehof, Saskia Bak (algemeen directeur)

Ondertekend namens alle partners,
.....
Saskia Bak, voorzitter stuurgroep Friese Erfgoed Hub
Leeuwarden, 19 december 2011

8 Ondertekening

Groningen, 19 december 2011 Placeholder

<naam afdelingshoofd> Alwin Sixma
Afdelingshoofd Auteur